

Collection of Papers
from the International Academic Conference
12 – 13 September 2022

**RULE OF LAW AND ACADEMIA
IN THE TURBULENCES OF 100 YEARS**

Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie
12. a 13. septembra 2022

PRÁVNÝ ŠTÁT A AKADÉMIA VO VÍCHROCH 100 ROKOV

SYMPÓZIÁ, KOLOKVIÁ, KONFERENCIE

**RULE OF LAW AND ACADEMIA
IN THE TURBULENCES OF 100 YEARS**

BRATISLAVA LEGAL FORUM 2022

**PRÁVNÝ ŠTÁT A AKADÉMIA
VO VÍCHROCH 100 ROKOV**

BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM 2022

Collection of Papers from the International Academic Conference
Bratislava Legal Forum 2022
organised by the Comenius University in Bratislava, Faculty of Law
on 12 – 13 September 2022
under the auspices of the Alumni Club of Comenius University in Bratislava,
Faculty of Law.

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
Bratislavské právnické fórum 2022
organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou
v dňoch 12. – 13. septembra 2022
pod záštitou
Alumni Klubu Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty.

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
2022

Editors / Zostavovatelia:

- Mgr. Maroš Pavlovič, PhD., LL.M.
- Ing. Magdaléna Mydliarová

Všetky príspevky prešli dvojíťm anonymným recenzným konaním.

Scientific committee / Vedecká komisia:

doc. JUDr. Eduard Burda, PhD. – head of the committee / predseda komisie

doc. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD.

doc. JUDr. Mgr. Martin Turčan, PhD.

prof. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.

prof. doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.

prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

doc. Mgr. et Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.

prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

prof. JUDr. Ján Svák, DrSc.

doc. JUDr. Peter Lysina, PhD.

prof. JUDr. Ladislav Orosz, CSc.

doc. JUDr. Marián Giba, PhD.

doc. JUDr. Marek Domin, PhD.

prof. JUDr. Marián Vrabko, CSc.

prof. JUDr. Mária Srebalová, PhD.

prof. JUDr. Juraj Vačok, PhD.

doc. JUDr. Matej Horvat, PhD.

Mgr. Ing. Ján Jenčo

prof. JUDr. Ľubomír Čunderlík, PhD.

doc. JUDr. Ing. Matej Kačaljak, PhD.

prof. JUDr. Mária Patakyová, CSc.

doc. JUDr. Peter Lukáčka, PhD.

doc. JUDr. Mária Nováková, PhD.

JUDr. Pavol Rak, PhD.

doc. JUDr. Romana Smyčková, PhD.

Mgr. Tamara Čipková, PhD.

prof. JUDr. Jozef Čentéš, PhD.

Dr. h. c. prof. JUDr. Lucia Kurilovská, PhD.

doc. JUDr. Ing. Ondrej Blažo, PhD.

doc. JUDr. Hana Kováčiková, PhD.

JUDr. Jozef Andraško, PhD.

JUDr. Matúš Mesarčík, PhD., LL.M.

JUDr. Mária Havelková, PhD.

ISBN 978-80-7160-669-7
EAN 9788071606697

CONTENT / OBSAH

RULE OF LAW IN EUROPE – CHALLENGES AND ANSWERS Didier Ryenders	7
O DETAILA A VŠEOBECNOSTI. SUMÁRNE SPÄŤUVEDENIE DO DRŽBY A 100-ROČNICA NÁŠHO PRÁVNICKÉHO VZDELÁVANIA Ivan Fiačan	10
ROLE SOUDNÍ MOCI PŘI NAPLŇOVÁNÍ A OCHRANĚ PRÁVNÍHO STÁTU Petr Angyalossy	12
AKADÉMIA AKO BEZPEČNÝ PRÍSTAV PRE OBNOVU DÔVERY V SPRAVODLIVOSŤ Viliam Karas.....	21
SCIENCE PARKS AS A LEGAL INSTRUMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT AND SUPPORT OF RELOCALIZED ENTREPRENEURSHIP Yaroslav Lazur.....	23
PRÁVNÝ ŠTÁT V PLAMEŇOCH PAMÄŤOVÝCH VOJEN Ján Svák.....	30
(NE)POTREBNOSŤ VYMÁHANIA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD V PRÁVNOM ŠTÁTE Ondrej Laciak.....	39

RULE OF LAW IN EUROPE – CHALLENGES AND ANSWERS

Didier Ryenders

European Commissioner for Justice, European Commission, Belgium

INTRODUCTION

Ladies and Gentlemen,

I want to start by wishing the Comenius's Faculty of Law a happy hundredth birthday! Even though the legal forum conference has only been running since 2013, **for a hundred years this university has been training future lawyers and bringing legal minds together**. Today, we discuss the rule of law: the challenges we face and the answers to these challenges. And universities such as yours have a vital role to play in this discussion. Because you can **foster and promote a rule of law culture** in the European Union. Together with you, we in the European Commission can shape a response to the challenges we are facing. More than ever, we need to act to **prevent** rule of law problems from emerging and deteriorating. And to react **effectively** to significant problems once they have been identified. From day one of her mandate, President von der Leyen committed the Commission to carrying this work forward. As Justice Commissioner, this is at the core of my mandate. Therefore I want to talk to you today about what this means in more detail.

PROMOTING THE RULE OF LAW

How do we explain to our citizens that the rule of law matters to them? How do we explain that it is not about a judge, far away in a distant court, but something that affects their daily lives? How do we convince that the rule of law is not an abstract concept? How do we convince that it helps protect people from the rule of the powerful? That the rule of law is the guarantor of our most basic of every day rights and freedoms? That it allows us to give our opinion and be informed by a free press? Communication about the rule of law is a vital component of nurturing the rule of law culture in the EU. As I said, universities are an important forum for discussion. This is why, since the beginning of my mandate as European Commissioner for Justice, I have been travelling and speaking to students and academics all over Europe. I am counting on universities such as yours, colleges, think-tanks, as well as civil society more broadly, to keep the debate going. More generally, the Commission needs to work closely with our partners: in the Council of Europe – including the Venice Commission and the GRECO - the Group of States against Corruption; at the OECD; and with the European Judicial Networks. This is a common task of all who believe in the rule of law.

PREVENTING PROBLEMS FROM EMERGING OR DEEPENING – THE RULE OF LAW REPORT

However, this is of course not everything. When President von der Leyen delivered her first address on the State of the Union in 2020, she announced that the Commission would create **a new preventative tool** for early detection of challenges to the rule of law and for finding solutions: The Rule of Law Report. For the last three years, this annual Report has been the starting point for the Commission, the Parliament and Member States to ensure there is no backsliding. It is comprised of written input from all 27 Member States. This year it incorporates the result of over 500 meetings with national authorities, stakeholders, practitioners and independent bodies; And over 220 written contributions from a large range of stakeholders, including from the Faculty of Law of Comenius University. Thank you for this. The 2022 edition includes, for the first time, recommendations to each Member State on how to address the problems we have identified. I will give you a short overview of our reporting: With regards to **justice systems**, we see improvements in many Member States such as more autonomous prosecution services and more digital justice systems.

But problems remain in other areas. Disciplinary proceedings must not be used to curtail judicial independence as they are in some places. And in some Member States, serious systemic concerns regarding judicial independence persist.

Our recommendations address these findings. In Slovakia, for example, we recommend ensuring that the members of the Judicial Council are subject to sufficient guarantees of independence as regards their dismissal.

With regards to **anti-corruption frameworks**, Member States have stepped up their efforts to prevent corruption – by adopting and implementing anti-corruption strategies or taking measures to improve the capacity of the authorities fighting corruption.

But investigations still remain lengthy in some Member States, amongst other issues.

For Slovakia, we also recommend strengthening legislation on conflicts of interest and asset declarations.

With regards to **media freedom and media pluralism**, since the last report, some Member States are making more efforts to protect journalists, but this still remains an area of concern. Not least because we see that journalists continue to face threats and obstacles to their work in several Member States. This is why we recommend that Slovakia, for example, improves the physical safety and working environment of journalists, including by reforming its defamation law.

Lastly, with regards to **checks and balances**, Member States have continued to improve the quality of their legislative processes. This is a trend we already noted in the previous reports. And there are other good trends. But we do have recommendations again. In Slovakia for example, there is still no Public Defender of Rights since the previous Public Defender ended her term of office on 29 March 2022. We recommend this post be filled.

In general, the third edition of the Rule of Law Report shows that Member States can make progress to address rule of law matters. But progress is uneven, and there are causes for serious concern in a number of Member States.

Ultimately this is a tool with big potential and the findings will contribute to debates across the EU, as well as amongst Member States as they work to strengthen the rule of law. This has already been the case for the first two editions. I want this to continue and intensify. It is important to make the best use of this Report and the wealth of knowledge it provides. It is a basis for a genuine dialogue on the rule of law with a wide variety of actors.

AN EFFECTIVE REACTION TO PROBLEMS

But like communication, preventive measures and dialogue are not always enough. Some problems require reactive action. In critical situations where the rule of law is affected, the Commission can, as the guardian of the Treaties, launch infringement proceedings against a Member State. And we also have other instruments to protect the rule of law in the Union. We can, for instance, take measures under the European Semester, the annual cycle for aligning economic and fiscal policies in the Union. In this context, the Commission has made several country-specific recommendations on justice reforms in Member States, which were subsequently adopted by the Council.

Member States are expected to address these recommendations in their national recovery and resilience plans to receive financial support. This is true for Poland for example, which has committed to strengthening important aspects of the independence of the judiciary by reforming the disciplinary regime applicable to judges. Poland needs to deliver on this commitment before any payment from the EU's 670 billion euro Recovery and Resilience Facility can be made. Moreover, since January 2021, we also have new rules to protect the EU budget from breaches of the rule of law - the Rule of Law Conditionality Regulation. And we opened such a procedure for Hungary. On 22 August, Hungary submitted a larger number of remedial measures to address our concerns. The Commission is currently assessing these proposals.

CONCLUSION

Ladies and Gentlemen,

Thank you once more for having me today. Yes, the rule of law is an extremely sensitive topic. And when there are challenges, the discussions we have to have are difficult and hard work. But we must have them. We must communicate to citizens to make them understand why these challenges matter to them. And what a Union without the rule of law would look like. We cannot take the Union and its benefits for granted. We must not shy away from raising legitimate concerns when we see them arising. And we need to encourage positive developments and share best practices – this is what we do with the rule of law report.

We must also take decisive action where necessary. If we do not do this within the European Union, how can we possibly maintain our credibility in the world? We must practice what we preach. This has become especially clear in the wake of the war in Ukraine. As we work together as a Union to help Ukraine defend its sovereignty and the integrity of its own institutions, we can only remain credible if we protect the rule of law at home. This is a job for all of us. So thank you once again for your engagement. I'm counting on your precious support for the rule of law for the next 100 years!

O DETAILE A VŠEOBECNOSTI. SUMÁRNE SPÄŤUVEDENIE DO DRŽBY A 100-ROČNICA NÁŠHO PRÁVNICKÉHO VZDELÁVANIA.

Ivan Fiačan

Ústavný súd Slovenskej republiky

Vážené dámy, vážení páni,

pri príležitosti stého výročia Právnickej fakulty UK mi dovoľte vysloviť pár úvah o našom **jazyku práva**, ktorého problémy vnímam aj prostredníctvom rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky.

Myslím si, že 100 rokov naspäť neboli vyhliadky nášho právneho života vôbec zlé. Československo totiž prevzalo dva veľmi vyspelé právne poriadky. Nad týmto spoločným právnym poriadkom stála navyše ústava **ustanovujúca za základ štátneho ustrojenia** parlamentnú demokraciu a ochranu slobody a zvlášť rovnosti. Priamo v preambule, ale aj v paragrafovej časti sa ústava hlásila k hodnote vzdelanosti.

Obidva právne poriadky obsahovali moderné kódexy inšpirované kódexami z nemecky hovoriaceho prostredia. Pre civilistiku platil v českých krajinách **Obecný zákonník občanský** (ABGB) a na Slovensku nekodifikovaná, ale nemenej dôkladná sústava noriem.

Právny dualizmus sa zvykne vykresľovať ako záťaž, ale z dejín práva vieme, že právo a právne myslenie sa najlepšie rozvíjajú pri konfrontácii viacerých právnych poriadkov. Dokonalým príkladom je vzťah vnútroštátneho práva a práva Európskej únie (EU).

Pražská právnická fakulta sa v tých časoch hlásila k filozofii **pozitivismu**, brnenská k **normativizmu**, a neľahkou úlohou novozaloženej bratislavskej právnickej fakulty bolo vybudovať **slovenskú právnickú infraštruktúru**. Tejto úlohe dokonale rozumel aj jej prvý dekan prof. Augustín Ráth, ktorý sa orientoval v stredo európskych právnych poriadkoch, bol rovnocenne praktik, aj bádateľ. A práve na ministerstve unifikácie pôsobil ako sekčný šéf.

Vyhliadky neboli vôbec zlé. Koncom 30 - tých rokov vznikali v Československu návrhy nových kódexov, v ktorých sa zohľadňovali skúsenosti z oboch právnych poriadkov.

V ustanoveniach § 460 až 466 návrhu Civilného sporového poriadku z roku 1937 bolo obsiahnuté osobitné *konanie o žalobách na ochranu držby*, teda *sumárne späťuvedenie do držby*, ktoré spomínam v podtitule môjho príspevku, a poslúži nám ako príklad na úvahy k storočnici tunajšieho právnického vzdelávania.

Ak sa dnes v rámci súkromnoprávných, typicky susedských vzťahoch, naruší pokojný stav, môže jednotlivec využiť ustanovenie § 5 Občianskeho zákonníka a domáhať sa ochrany na obci. Obec môže predbežne zásah zakázať alebo uložiť, aby bol obnovený predošlý stav. Platná právna úprava má tri vety.

V čase začiatku právnej výuky na tunajšej právnickej fakulte mala **ochrana držby** komplexnú hmotnoprávnu úpravu. Svedčí o tom komentár Fajnora a Zátareckého. Navyše, vskutku dôkladná bola osobitná procesná úprava v §§ 575 až 582 Občianskeho sporového poriadku.

Víchor „nových“ časov po roku 1948 však odfúkol celú dôkladnosť a rozsah dovtedajšej právnej úpravy **posesornej ochrany**. V strednom občianskom zákonníku bola len mierne

rozsiahlejšia než v Občianskom zákonníku z roku 1964. Je však potrebné poznamenať, že vtedajšiu úpravu nemôžeme bez kontextu kritizovať v porovnaní s prvorepublikovou úpravou, pretože podľa dobových konceptov sa zámerne zjednodušovali jednotlivé inštitúty, ktoré mali vyhovovať **jednoduchšej, nepluralitnej spoločnosti**. A tá spoločnosť sa časom naozaj stala jednoduchšou, a dobové právne úpravy svojim spôsobom postačovali. Možno pripomenúť, že ustanovenie § 5 dokonca v návrhu Občianskeho zákonníka pôvodne ani nebolo, bolo doplnené až v Národnom zhromaždení.

Podstatou mojej úvahy je konštatovanie, že je stále v našom právnom poriadku veľa oblastí, ktorých úprava je len zlomkom rozsahu, ktorý by si zaslúžili, a ktorej sa kedysi tešili.

Najdramatickejšia je však podľa môjho názoru tá skutočnosť, že ak je povedzme dnešná posesórna ochrana zlomkom ideálnej právnej úpravy, tak je veľká pravdepodobnosť, že aj veda, bádanie a hlavne vyučovanie posesórnej ochrany sú len zlomkom toho, čo prostredie nášho práva vyžaduje. Víchor dejín tak môže dodnes ovplyvňovať rozsah bádania a výuky. Aby som ostal pri našom príklade, tak nám chýbajú pojmy ako *interdikť*, či *sumárna repozícia*.

V tomto zjednodušenom a rámcovom právnom živote je aj náš právny jazyk, a tým nemyslím len terminológiu, ale jazyk ako spoločné uvažovanie o práve, natoľko zjednodušený, že si vlastne ako právnici často nerozumieme. A tento nedostatok je natoľko závažný, že má vplyv aj na možnosti efektívne rozvíjať právny štát a ústavnosť. Elegancia práva spočíva v jeho prepracovanosti. Dnes tak populárne ústavné princípy nemajú nahrádzať dôkladné pravidlá a doktrínu, ale ich usmerňovať.

Víchor v opačnom smere, víchor, ktorý by rýchlo privial späť potrebné právne štandardy neexistuje. Existuje len pomalá a dlhodobá drobná práca. Poctivú prácu akú nám pred 100 rokmi naznačil aj prof. Ráth. Ak môžem, prirodzene s istým preháňaním, vedel by som si predstaviť, aby sa civilné právo, právo veľmi analytické a zároveň praktické, vyučovalo postupne celých desať semestrov. Takáto komunita právnikov by si navzájom viac rozumela, čo samozrejme neznamená uniformnosť názorov, a boli by z nich zaiste aj dobrí konštitucionalisti.

Ak sa na záver ešte vrátim k aktuálnemu § 5 Občianskeho zákonníka, myslím si, že v dobe neslobody bola v jeho pozadí predstava bodrej autentickej autority predsedu MNV, ktorý v miestnych podmienkach skôr neformálne dohovori susedom, aby zachovali pokojný stav, pričom kto s pokojným nesúhlasí, môže sa obrátiť na súd už so žiadosťou o petítornu ochranu. Ústavný súd to naznačuje v uznesení II. ÚS 665/2015. Preto ide skôr o ochranu tzv. pokojného stavu, než o klasickú posesórnu ochranu.

Teším sa na novú rekonštitúovanú koncepciu.

Ďakujem za pozornosť.

ROLE SOUDNÍ MOCI PŘI NAPLŇOVÁNÍ A OCHRANĚ PRÁVNÍHO STÁTU

Petr Angyalossy

Nejvyšší soud České republiky

Abstract: This article reflects on the role of the judiciary in the implementation of the rule of law. It is clear that ensuring the basic attributes of the rule of law, in particular legality and protection of fundamental rights and freedoms, is the primary task of the courts. The first part of the article therefore mentions some means available to the judiciary in this regard. However, sometimes, the judiciary cannot fulfil its mission entirely on its own. Indeed, interference with the rule of law can be aimed directly against the judiciary as the guarantor of fairness. While the courts can still use their typical powers to declare, for example, the unconstitutionality of judicial reforms, unless they have the support of the general public, the result may be rather counterproductive and intensify calls for further reforms with a risk of undermining the rule of law. Therefore, the traditional legal instruments must be complemented by non-legal efforts of the judiciary, in particular those aimed at strengthening public confidence in the justice system and decision-making. The second part of the article addresses the options available to the judiciary in this respect.

Abstrakt: Příspěvek se stručně zamýšlí nad rolí soudní moci při naplňování právního státu. Je zřejmé, že zajišťování jeho základních atributů, zejména legality a ochrany práv a svobod lidí, je vůbec prvořadým úkolem soudů. Příspěvek proto v první části poukazuje na některé prostředky, které má v tomto směru soudní moc k dispozici. Někdy však své poslání nezvládne justice plnit zcela sama. Zásah do právního státu totiž může být směřován přímo proti soudní moci jakožto garantu spravedlnosti. Soudy sice mohou i v takovém případě uplatnit své typické nástroje a konstatovat například neústavnost justičních reforem, pokud k tomu však nebudou mít podporu široké veřejnosti, výsledek může být dokonce spíše kontraproduktivní. Důsledkem tak může být zesílení volání po reformách justice, jež mohou záruky právního státu oslabit. Klasické právní nástroje tudíž musí být doplněny rovněž mimo-právním působením soudní moci, zejména snahou o posilování důvěry veřejnosti v justici a soudní rozhodování. Otázce, jaké má v tomto ohledu soudní moc možnosti, se příspěvek věnuje v rámci své druhé části.

Key words: rule of law, judiciary, public confidence, fundamental rights and freedoms.

Klíčová slova: právní stát, soudní moc, důvěra veřejnosti, základní práva a svobody.

1 ÚVOD

Ústavy České a Slovenské republiky ve svých člancích 1 jednoznačně deklarují, že obě země jsou právními státy.¹ Právní stát je navíc jednou ze základních hodnot, na kterých jsou založeny Evropská unie² a Rada Evropy,³ dvě významné regionální organizace, jejichž posláním je úzká spolupráce evropských zemí v řadě oblastí, ať už jde o ekonomickou a do jisté míry i politickou integraci, tak i o podporu demokracie a ochrany lidských práv a svobod. Již ze samotného označení „právní stát“ lze přitom dovodit, že se jedná o výkon státní moci podle práva a v jeho mezích. Obdobou kontinentálního pojetí právního státu – Rechtsstaat – je poté v anglo-americkém právním systému vláda, resp. panství práva (*rule of law*). Jak v tomto kontextu navíc výstižně uvedl Joseph Raz, „vláda

¹ Článek 1 odst. 1 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky; článek 1 ústavního zákona č. 460/1992 Sb., Ústava Slovenské republiky.

² Článek 2 Smlouvy o Evropské unii.

³ Článek 3 Statutu Rady Evropy.

práva (rule of law) znamená přesně to, co říká: vládu práva⁴. Ať už jde nicméně o pojetí kontinentální či anglo-americké, je zřejmé, že striktní podřízení výkonu státní moci zákonu samo o sobě nestačí; žádoucí je též určitý materiální hodnotový základ právního řádu. Právní stát v současném pojetí tedy bezesporu zahrnuje rovněž respekt k demokratickým zásadám a hodnotám, jako je svoboda, pluralismus, lidská důstojnost či ochrana základních práv a svobod.⁵ Ostatně právě důraz na právní stát v materiálním pojetí ve své judikatuře pravidelně klade i český Ústavní soud.⁶

Problematika právního státu rezonuje v posledních letech v řadě evropských zemí, někdy se dokonce mluví přímo o „krizi právního státu“.⁷ Zejména justiční reformy v Polsku z posledních let, především v podobě přeočíslení Ústavního tribunálu, oslabení nezávislosti Národní soudcovské rady a Nejvyššího soudu, zřízení velmi kritizované disciplinární komory Nejvyššího soudu či snížení věkové hranice soudců pro odchod do důchodu, vedly k mnohým debatám a sporům.⁸ Evropská komise proti Polsku v současné době vede několik řízení pro nerespektování zásad právního státu, přičemž v několika z nich Soudní dvůr EU již nedostatky na straně Polska dokonce shledal.⁹ Polsko však není jediným evropským státem, který se v souvislosti s potřebou zajistit dostatečnou úroveň právního státu v současné době skloňuje. Obdobné spory se objevují rovněž ve vztahu k Maďarsku či Rumunsku, zejména pokud jde o nastavení trestních soudních systémů a jejich nezávislost.¹⁰ Hlasy veřejnosti po změnách a určité „očistě“ justice se navíc nevyhnuly ani Slovensku, a to zejména v návaznosti na pokusy o ovlivňování soudů ze strany některých vlivných osob. Právě nespokojenost veřejnosti přitom může vést k reformám, při nichž legitimně vyvstává otázka jejich nastavení a provedení tak, aby byla dostatečná úroveň právního státu uspokojivě zajištěna.

Ve svém příspěvku bych se rád stručně zamyslel nad rolí soudní moci při naplňování právního státu. Je zřejmé, že zajišťování jeho základních atributů, zejména legality a ochrany práv a svobod lidí, je vůbec prvořadým úkolem soudů. Je nicméně nutné uvědomit si, že v některých případech nezvládne justice plnit toto své poslání zcela sama. Zásah do právního státu totiž může být směřován přímo proti soudní moci jakožto garantu spravedlnosti. Soudy sice mohou i v takovém případě uplatnit své typické nástroje a konstatovat například neústavnost justičních reforem, pokud k tomu však nebudou mít podporu veřejnosti, výsledek může být spíše kontraproduktivní. Bránící se soudy, jež jsou veřejností vnímány v negativním světle, totiž mohou volání lidí po zásadních změnách ještě zesílit. Pokud jde tedy o otázku, jak soudní moc napomáhá naplňování právního státu, v prvé řadě tak činí nástroji právními. Ty však musí být doplněny rovněž mimo-právním působením, zejména snahou o posilování důvěry veřejnosti v justici a soudní rozhodování. Tato důvěra veřejnosti může pro soudní moc představovat pomyslný štít, který jí umožní plnit řádně své poslání, tedy být již zmíněným garantem spravedlnosti.

2 OCHRANA PRÁVNÍHO STÁTU JAKO POSLÁNÍ SOUDNÍ MOCI A JEJÍ NÁSTROJE

České pojetí právního státu zahrnuje rozličné aspekty. Tak například Kosař s Vyhnánkem rozlišují pět druhů komponentů právního státu: a) formální záruky, jako je např. legality či právní jistota, b) procedurální záruky, kam patří účinná soudní ochrana, přístup k soudu, či zákonný soudce,

⁴ RAZ, J. The Authority of Law. Oxford: Oxford University Press, 1979, str. 210.

⁵ TOMOSZEK, M. Podstatné náležitosti demokratického právního státu. Praha: Leges, 2015, str. 12–13; SLÁDEČEK, V.; MIKULE, V.; SUCHÁNEK, R.; SYLLOVÁ, J. Ústava České republiky. C.H. Beck, 2016, pp. 12–14; či náleží Ústavního soudu ze dne 13. 4. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 43/10, odst. 34.

⁶ Např. náleží Ústavního soudu ze dne 21. 12. 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93; ze dne 15. 2. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 77/06, či ze dne 7. 5. 2014, sp. zn. II. ÚS 1413/13.

⁷ Např. PEREIRA DE SOUSA, I. The Rule of Law Crisis in the European Union: From Portugal to Poland (and Beyond). In: Teisé. 2020, Vol. 114, str. 144 a násl.

⁸ Ke shrnutí jednotlivých reforem, např. JAROLÍM, J. Evropský zatýkací rozkaz v kontextu polské justiční krize. *Právní rozhledy*, 2021, č. 10.

⁹ Např. rozsudek Soudního dvora ze dne 15. 7. 2021, ve věci C-791/19, Komise proti Polsku.

¹⁰ Ve vztahu k Maďarsku viz např. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 5. 2014 ve věci Baka proti Maďarsku (č. 20261/12), či ze dne 29. 7. 2019, ve věci J.B. a ostatní proti Maďarsku (č. 45434/12, 45438/12 a 375/13). Ve vztahu k Rumunsku viz např. rozsudek Soudního dvora ze dne 18. 5. 2021, ve věci C-83/19 a další, Asociația 'Forumul Judecătorilor Din România' v Inspekția Judiciară.

c) organizační záruky, jako jsou dělba moci, samospráva, či demokratická povaha legislativního procesu, d) záruky ochrany lidských práv a svobod, a konečně d) další materiální práva a hodnoty, kam lze zařadit hodnotovou diskontinuitu s předchozím komunistickým režimem, lidskou důstojnost, svobodu či spravedlnost.¹¹ Úzké a do jisté míry nerozlučné spojení je rovněž přikládáno právnímu státu a demokracii. To plyne jednak ze spojení „demokratický právní stát“, který používá Ústava ČR,¹² jednak z toho, že ačkoli může být mezi oběma hodnotami jisté napětí, právě jejich spojení vede k žádoucímu výsledku – moderní právní stát nemůže být jiný než demokratický.¹³

Je zřejmé, že ochrana a naplňování právního státu a všech jeho komponentů přísluší především soudní moci. Právě soudy k tomu totiž mají dány nezbytné právní nástroje, jako je možnost autoritativně rozhodovat ve věcech, které jsou jí zákonem svěřeny, a tím zajišťovat ochranu základním právům a svobodám, ale i dalším materiálními hodnotám a veřejným zájmům.

2.1 Významná role Ústavního soudu

V tomto směru si na prvním místě zaslouží několik poznámek činnost Ústavního soudu jakožto orgánu, jehož úkolem je ochrana české ústavnosti.¹⁴ Byl to ostatně právě Ústavní soud, který ve své judikatuře začal klást důraz na právní stát v materiálním pojetí, tedy stát, který kromě formálního podřízení výkonu státní moci zákonu klade důraz rovněž na určité hodnotové ukotvení.

Ve svém nálezu vypořádávajícím se s předchozí komunistickou minulostí Ústavní soud konkrétně uvedl: *„Naše nová ústava není založena na hodnotové neutralitě, není jen pouhým vymezením institucí a procesů, ale včleňuje do svého textu i určité regulativní ideje, vyjadřující základní nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti. Česká ústava akceptuje a respektuje princip legality jako součást celkové koncepce právního státu, neváže však pozitivní právo jen na formální legalitu, ale výklad a použití právních norem podřizuje jejich obsahově-materiálnímu smyslu, podmiňuje právo respektováním základních konstitutivních hodnot demokratické společnosti a těmito hodnotami také užití právních norem měří.“*¹⁵ Těmito materiálními hodnotami jsou především ochrana základních práv a svobod,¹⁶ ale i hodnoty další, jako je lidská důstojnost, svoboda či spravedlnost.¹⁷ Ty jsou určitou pojistkou, na kterou se Ústavní soud odvolává při řešení těch nespravedlností, které nemohou být napraveny více konkrétními komponenty právního státu.¹⁸

Není překvapivé, že mezi nejvýznamnější právní nástroje, které má Ústavní soud při naplňování a ochraně právního státu k dispozici, patří rozhodování o ústavních stížnostech proti rozhodnutím, opatřením a zásahům,¹⁹ a o návrzích na zrušení zákonů a jiných právních předpisů.²⁰ Zapomínat by se však nemělo ani na další pravomoci Ústavního soudu svěřené mu například ve volebních či kompetenčních věcech.²¹ Na tomto místě se však omezím na několik poznámek pouze k prvním dvěma uvedeným právním nástrojům.

Pokud jde v prvé řadě o řízení o ústavních stížnostech, především právě jeho prostřednictvím přispívá Ústavní soud k zajišťování řady důležitých atributů právního státu, jako je samotná ochrana základních práv a svobod, ale i jeho souvisejících formálních a procedurálních záruk, např. legality a

¹¹ KOSAŘ, D. a L. VYHNÁNEK. *The Constitution of Czechia: A Contextual Analysis*. Oxford: Hart Publishing, 2021, str. 66.

¹² Čl. 1 odst. 1 či čl. 9 odst. 2 Ústavy České republiky.

¹³ Např. RYCHETSKÝ, P. *The General Principles and Resources of the Rule of Law and its Protection*. In: PÍTROVÁ, L. a kol. (eds). *Rule of Law and Mechanisms of Protection: Czech Perspective*, 2015 str. 4.

¹⁴ Článek 83 Ústavy ČR.

¹⁵ Např. náleze Ústavního soudu ze dne 21. 12. 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93.

¹⁶ *Ibidem*; či náleze Ústavního soudu ze dne 13. 4. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 43/10.

¹⁷ *Ibidem*; náleze Ústavního soudu ze dne 5. 3. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 4/13; či náleze Ústavního soudu ze dne 30. 9. 2014, sp. zn. I ÚS 1123/14.

¹⁸ KOSAŘ, D. a L. VYHNÁNEK. *The Constitution of Czechia: A Contextual Analysis*. Oxford: Hart Publishing, 2021, str. 68.

¹⁹ § 72 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

²⁰ § 64 a 74 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

²¹ Článek 87 Ústavy České republiky.

právní jistoty,²² předvídatelnosti soudního rozhodování,²³ nebo práva na spravedlivý proces²⁴ či na zákonného soudce.²⁵ V tomto kontextu stojí za zmínku taktéž to, že Ústavní soud takto nechrání pouze práva a svobody zakotvené v české Listině základních práv a svobod či v mezinárodních lidskoprávních dokumentech, jako je Evropská úmluva o lidských právech, ale rovněž v Listině základních práv EU. Tento unijní katalog základních práv a svobod totiž Ústavní soud výslovně zahrnul jakožto standard přezkumu do svého referenčního rámce.²⁶ To lze hodnotit pozitivně, neboť v řadě případů uplatňují unijní právo i české vnitrostátní orgány a soudy, a tudíž na tyto případy může Listina základních práv EU ve smyslu svého čl. 51 odst. 1 dopadat.²⁷ Stručnou poznámku si konečně zaslouží i to, že judikatura Ústavního soudu a požadavky z ní plynoucí se svým významem neomezují pouze na daný konkrétní případ, nýbrž značně ovlivňují hájení základních práv a svobod ze strany obecných soudů a jiných orgánů v dalších věcech.

Při ochraně právního státu jako takového a zejména jeho organizačních atributů poté hraje stěžejní roli řízení o kontrole norem. Ústavnímu soudu umožňuje uplatnit svoji derogační pravomoc v případech, kdy by mohly být v důsledku zákonných či ústavních reforem některé elementy právního státu narušeny či ohroženy.²⁸ Rozhodující význam má v tomto kontextu zejména odhodlání Ústavního soudu chránit materiální ohnisko ústavy, jehož nezměnitelnost je výslovně stanovena v čl. 9 odst. 2 Ústavy. Jak totiž Ústavní soud v tomto kontextu zdůrazňuje, podstatné náležitosti demokratického právního státu jsou „*postaveny nad zákonodárnou kompetenci a tím "ultra vires" Parlamentu. S těmito principy stojí a padá ústavní stát. Odstraněním některého z těchto principů, provedené jakýmkoli, byť i většinovým anebo zcela jednomyslným rozhodnutím parlamentu by nemohlo být interpretováno jinak, než jako odstranění tohoto ústavního státu jako takového*“.²⁹ Pokud by tedy jakýkoli akt státní moci zasahoval do materiálního ohniska Ústavy, přistoupil by Ústavní soud k jeho zrušení, a to dokonce i tehdy, pokud by podstatné náležitosti demokratického právního státu narušil zákon ústavní.³⁰ Jelikož navíc „podstatné náležitosti demokratického právního státu“ zahrnují mimo jiné nezávislost soudní moci,³¹ jedná se o velice významný právní nástroj, kterým může Ústavní soud chránit postavení samotných soudů jakožto garantů spravedlnosti.

2.2 Role obecných soudů

Ačkoli je ve smyslu čl. 83 Ústavy orgánem ochrany ústavnosti Ústavní soud, nemělo by se zapomínat ani na obecné soudy. I ty totiž při své činnosti napomáhají v naplňování a ochraně právního státu. Uvedení všech druhů řízení a konkrétních prostředků, kterým tak české obecné soudy činí, však značně přesahuje možnosti tohoto krátkého příspěvku. Omezím se tak na stručné konstatování, že prostředky, jimiž obecné soudy napomáhají v naplňování právního státu, jistě zahrnují ochranu veřejných subjektivních práv v rámci kontroly výkonné moci ze strany správních soudů, tak i ochranu soukromých subjektivních práv při řešení sporů v civilních věcech či práv poškozených, jakož i osoby, vůči níž se řízení vede, ve věcech trestních. Velice významná je rovněž činnost odvolacích soudů. Poskytují totiž jednotlivcům možnost znovu nezávisle přezkoumat již vydané rozhodnutí v jejich věci, a napravit tak nesprávnosti a pochybení, ke kterým v individuálních případech může občas dojít. To současně znamená, že ačkoli nemusí soudy a soudci dostát všem zásadám právního státu v každém

²² Článek 2 odst. 3 a 4 Ústavy České republiky; náleze ze dne 24. 5. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 16/93.

²³ Např. náleze Ústavního soudu ze dne 25. 1. 2005, sp. zn. III. ÚS 252/04, či náleze Ústavního soudu ze dne 5. 2. 2019, sp. zn. II. ÚS 2156/18.

²⁴ Článek 36 Listiny základních práv a svobod či čl. 6 Evropské úmluvy o lidských právech.

²⁵ Článek 38 Listiny základních práv a svobod.

²⁶ Např. náleze Ústavního soudu ze dne 3. 6. 2019, sp. zn. II. ÚS 3505/18; či náleze ze dne 5. 11. 2019, sp. zn. II. ÚS 2778/19.

²⁷ Čl. 51 odst. 2 Listiny základních práv EU.

²⁸ V tomto směru lze zmínit např. bohatou judikaturu Ústavního soudu týkající se materiálního zajištění soudců a konkrétně problematiky zmrazování a snižování jejich platů; např. nálezy Ústavního soudu pod sp. zn. Pl. ÚS 13/99, Pl. ÚS 11/02, Pl. ÚS 28/13 či Pl. ÚS 20/15 či usnesení Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 53/19.

²⁹ Např. náleze Ústavního soudu ze dne 21. 12. 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93.

³⁰ Viz náleze Ústavního soudu ze dne 10. 9. 2009, sp. zn. Pl. ÚS 27/09.

³¹ Např. náleze Ústavního soudu ze dne 16. 1. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 55/05, bod 50.

jednotlivém případě, činnost soudní moci jako takové, a zejména její několikastupňová soudní soustava zahrnující rozličné řádné a mimořádné opravné prostředky, umožňuje jednotlivé dílčí nedostatky napravit.

Specifický význam poté plní vrcholné české soudy, konkrétně Nejvyšší soud a Nejvyšší správní soud. Těmto dvěma orgánům totiž přísluší sjednocovat judikaturu českých soudů, čímž dochází k naplňování ústavního požadavku na předvídatelnost soudních rozhodnutí, jenž je jedním z atributů právního státu.³² Vnitrostátní soudy by nicméně při své činnosti neměly zapomínat ani na další požadavky, které jakožto atributy demokratického právního státu plynou z českého ústavního pořádku, např. na povinnost zdržet se přepjatého formalismu při výkladu právních norem,³³ či nutnost zohledňovat relevantní judikaturu Ústavního soudu či Evropského soudu pro lidská práva k ochraně základních práv a svobod.³⁴ Pouze tak mohou skutečně napomáhat řádnému naplňování právního státu a přispívat k jeho ochraně.

Poslední stručnou poznámku si zaslouží garance nezávislosti a nestrannosti soudního rozhodování, které soudům poskytuje český právní řád. Za zmínku v tomto směru stojí především fakt, že soudce je ve smyslu článku 95 Ústavy při svém rozhodování vázán pouze zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu, přičemž je oprávněn posoudit soulad jiného právního předpisu se zákonem nebo s takovou mezinárodní smlouvou. Uvedená ústavní garance, společně s dalšími zárukami nezávislosti a nestrannosti,³⁵ soudcům umožňuje vyhnout se nepřipadným vnějším tlakům na jejich rozhodování. Pro soudce tak představuje vhodný nástroj, který mohou využít nejen při naplňování právního státu, ale i na jeho ochranu. S poukazem na vlastní nezávislost totiž mohou případné vlivy o negativní ovlivnění stavu právního státu odmítnout.

3 MIMOPRÁVNÍ PŮSOBNÍ JUSTICE PŘI NAPLŇOVÁNÍ PRÁVNÍHO STÁTU

S ohledem na uvedené je zřejmé, že naplňování a ochrana právního státu je základní rolí soudní moci. Ta však nezládně plnit toto svoje poslání zcela sama. Jak jsem již naznačil, je nutné si uvědomit, že k ohrožení právního státu může dojít rovněž činností ostatních složek státní moci, které mohou mít z různých důvodů zájem do některých významných atributů právního státu zasahovat. Tento zásah je o to nebezpečnější, pokud je namířen přímo proti soudní moci, jakožto orgánu, kterému naplňování a ochrana právního státu v prvé řadě přísluší. Zejména narušení nezávislého postavení soudnictví může totiž vytvářet podhoubí pro další drolení stavu právního státu v budoucnu. Právě takovéto obavy se někdy objevují v souvislosti s justičními reformami probíhajícími v některých okolních státech.

Jak by se měla justice proti takovým snahám bránit? Jistě, soudní moc může uplatnit své typické právní prostředky, které jsem před chvílí nastínil. Pokud již k problematickým justičním reformám dojde, nic jiného ji zřejmě ani nezbude. O to více je proto důležité, aby ze strany ostatních složek státní moci k pokusům o ohrožování postavení justice vůbec nedocházelo. Klíčová je v tomto směru především důvěra veřejnosti v justici. Právě její nízká míra totiž často předchází justičním reformám, jež mohou představovat pro právní stát nebezpečí. Důvěra veřejnosti v rozhodování soudů je ostatně jedním z významných mimoprávních atributů právního státu.³⁶ Tato důvěra v soudy a jejich rozhodování je tak nejen nutnou podmínkou fungování justice, ale může sloužit rovněž jako pomyslný štít, který ji ochrání před případnými negativními zásahy do jejího postavení a činnosti. Jsem proto přesvědčen, že pokud má justice předcházet nespokojenosti, jež může být podhoubím pro případný

^{32 32} Např. náleží Ústavního soudu ze dne 25. 1. 2005, sp. zn. III. ÚS 252/04, či náleží Ústavního soudu ze dne 5. 2. 2019, sp. zn. II. ÚS 2156/18.

³³ Viz např. náleží Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2019, sp. zn. III. ÚS 1336/18.

³⁴ Za zmínku stojí např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. 3. 2019, sp. zn. 30 Cdo 4133/2019, v němž se Nejvyšší soud při posuzování práva na poskytování veganské stravy ve vazební věznici zevrubně zabýval relevantní judikaturou Ústavního soudu a Evropského soudu pro lidská práva.

³⁵ Mezi záruky nezávislosti soudní moci patří např. materiální zabezpečení soudců, jejich neodvolatelnost, či neslučitelnost s dalšími funkcemi, ale i další prostředky dopadající na projednávání individuálních věcí, jako je jejich přidělování na základě rozvrhu práce či institut podjatosti, blíže např. WINTRL, J. Principy českého ústavního práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, str. 124–127.

³⁶ Srov. např. náleží Ústavního soudu ze dne 30. 3. 2010, sp. zn. Pl. ÚS 2/10.

nepříznivý zásah do právního státu, musí systematicky a dlouhodobě vytvářet svůj dobrý obraz v očích veřejnosti, a tím zvyšovat její důvěru v soudní rozhodování.

Možnosti, které se soudní moci nabízejí v rámci mimo-právního působení na podporu důvěry veřejnosti v soudnictví, jsou rozličné. Stručně se vyjádřím jen ke dvěma aspektům, které v této souvislosti považuji za důležité. Tím prvním je potřeba, aby soudci šli pomyslně příkladem a nezavdávali veřejnosti důvod k pochybám o jejich dostatečných morálních vlastnostech a integritě. Pokud jde poté o druhý aspekt, ten s tím prvním částečně souvisí – jde o nutnost nastavit a zejména v praxi účinně uplatňovat samočisticí mechanismy, které zajistí, aby funkci soudce nevykonávali ti jednotlivci, kteří důvěru veřejnosti v soudnictví naopak ohrožují.

3.1 Potřeba jít příkladem – etické chování soudců

Napomoci v utváření dobrého obrazu soudní moci v očích veřejnosti může každý soudce svým chováním, kterým půjde – jak se říká – „příkladem“. Mají-li být soudci nezávislími a nestrannými arbitry spravedlnosti a jevit se tak navenek, měli by při výkonu své funkce, ale i mimo ni, jednat eticky korektním způsobem. Právě svým eticky korektním jednáním totiž mohou podporovat společenské přesvědčení, že ve státě skutečně panuje vláda práva a je poskytována efektivní ochrana subjektivním právům lidí.³⁷ Povinnost vykonávat funkci soudce svědomitě a při jejím výkonu, jakož i v občanském životě se zdržet všeho, co by mohlo důstojnost soudcovské funkce narušit nebo ohrozit důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů, jim ostatně ukládá i platná právní úprava.³⁸

V určení, jaké jednání je eticky korektní, hrají významnou roli etické kodexy, ať již mezinárodního či vnitrostátního původu, které právní úpravu doplňují a napomáhají při výchově soudců k mravnímu jednání. Umožňují jim totiž lépe pochopit, jaké jednání lze považovat při výkonu jejich funkcí za vhodné, a v tomto směru jim poskytují určitý obecný návod.³⁹ Mezi stěžejní zdroje, napomáhající určit limity jednání soudce ve snaze o zachování soudcovské integrity, patří především Bangalorské zásady soudcovského jednání, jimiž jsou často inspirované lokální etické kodexy, které dále rozvíjejí požadavky na nezávislost, nestrannost, bezúhonnost, důstojnost či odbornost a svědomitost soudce. Takovým etickým kodexem soudců je v České republice jednak Etický kodex Soudcovské unie z roku 2005, především poté Etické zásady chování soudce přijaté v roce 2020.⁴⁰ Samy tyto etické kodexy navíc přispívají k posilování důvěry veřejnosti v soudnictví tím, že jí poskytují příležitost seznámit se s etickými principy soudnictví, a tudíž nad jejich dodržováním vykonávat jistou vnější kontrolu.⁴¹

Co má tedy soudce konkrétně činit, aby šel „příkladem“, a napomáhal tak utváření dobrého obrazu soudnictví v očích veřejnosti? Je jednoznačné, že by měl v prvé řadě řádně a včas plnit své zákonné povinnosti, a naopak se vyvarovat právem stanovených zákazů. Jistě nevyvolává žádné pochybnosti, že důvěru veřejnosti v soudnictví ohrožují závažná protiprávní jednání, typicky trestná činnost; potenciálně negativní dopad může mít však jakékoli protiprávní chování soudců. V tomto kontextu lze poukázat například na rozsudek kárného soudu, podle něhož má negativní vliv na důvěryhodnost soudce a důvěru veřejnosti v nezávislost a nestrannost justice například to, pokud soudce řádně či včas nesplní svoji zákonnou povinnost podávat každoroční oznámení o svém

³⁷ Viz např. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 17. 1. 1970 ve věci Delcourt proti Belgii, č. 2689/65; ŠÁMAL, P.; STRYA, J. Etika a nezávislost soudnictví v České republice. In: Bratislavské právnické fórum. Zborník příspěvků z mezinárodní vědecké online konference 14. – 15. februára 2019, 2019, str. 12.

³⁸ § 79 a násl. zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích).

³⁹ Srov. ŠTIČKA, M. Aplikace etických postupů v soudním systému ČR. Praha: Transparency International – Česká republika, str. 4.

⁴⁰ Srov. Etický kodex Soudcovské unie (2005). Dostupné online z: <https://www.soudci.cz/o-nas/eticke-zasady-chovani-soudce.html> nebo Etický kodex (2020). Dostupné online z: [https://nsoud.cz/judikatura/ns_web.nsf/0/480C6A02F818B1DCC12586B00029183B/\\$file/ETICK%C3%9D%20KODEX%20\(2\).pdf](https://nsoud.cz/judikatura/ns_web.nsf/0/480C6A02F818B1DCC12586B00029183B/$file/ETICK%C3%9D%20KODEX%20(2).pdf).

⁴¹ ŠTIČKA, M. Aplikace etických postupů v soudním systému ČR. Praha: Transparency International – Česká republika, str. 4.

osobním zájmu, o činnostech, majetku, příjmech, darech a závazcích. Porušení takové jednoznačně stanovené zákonné povinnosti totiž může u veřejnosti vzbudit dojem, že soudce má ve svých majetkových záležitostech co skrývat.⁴²

U právem nezakázaných jednání je však posouzení často složitější. Je zřejmé, že soudce se musí řídit obecným korektivem počínat si tak, aby nenarušil důstojnost soudcovské funkce a neohrozil důvěru veřejnosti v soudnictví; přesto však může být v mnoha hraničních případech obtížné určit, jaké konkrétní jednání je ze strany soudce žádoucí, a jaké již může negativně působit na důvěru veřejnosti v soudnictví. Ačkoli nespočet dříve sporných situací již bylo vyjasněno například judikaturou kárných senátů,⁴³ řada dalších otázek může vyvstat, ať už v souvislosti s výkonem soudcovské funkce, tak i pokud jde o jednání soudce v jeho soukromém životě. To, jak se soudce chová mimo talár, je totiž neméně důležité, jelikož může výrazně ovlivnit vnímání soudcovského stavu ze strany veřejnosti. Lze zmínit, že v tomto směru jsou v poslední době diskutovány například otázky spojené s působením soudců na sociálních sítích či při jejich vedlejších – mimosoudních – činnostech, například podnikání.⁴⁴

Soudci by si každopádně měli uvědomovat, že s volbou povolání soudce jakožto profesního poslání se nutně pojí řada omezení. Namísto je tudíž určitá umírněnost a zdrženlivost. To platí především v situaci, kdy mají soudci o vhodnosti svého jednání pochybnosti; v takovém případě se totiž zdá nejrozumnější, aby se soudce v rámci svědomitého plnění funkce takového jednání raději vyvaroval. Při vyhodnocování, jaké jednání je vhodné, by se tak soudci měli řídit především svým vlastním morálním kompasem. Současně by se však měli snažit poměřovat své vlastní vnímání eticky správného rovněž hlediskem vnějšího pozorovatele z řad veřejnosti. Měli by si totiž uvědomit, že ačkoli mohou považovat určité jednání jako bezproblémové, tento pohled nemusí odpovídat tomu, jak stejnou situaci vnímá veřejnost. Je to přitom právě pohled veřejnosti, který je s ohledem na požadavek důvěry v soudnictví rozhodujícím hlediskem.

3.2 Samočistící mechanismy soudní moci

Abyste mohla justice naplňovat svoje poslání a posilovat důvěru veřejnosti v soudnictví, je důležité, aby i jednotliví soudci měli určité osobnostní kvality. Ostatně jednou ze zákonných podmínek ke jmenování určité osoby soudcem jsou její dostatečné zkušenosti a morální vlastnosti, jež dávají záruku, že bude svou funkci řádně zastávat.⁴⁵ Jsou to totiž soudci, kteří jako základní pilíř justice mají zajistit stabilitu a ochranu práv jednotlivců. Ačkoli neexistuje jediný model ideálního soudce, lze se jistě shodnout, že soudce by měl mít vysoký morální charakter, integritu a hluboký smysl pro spravedlnost, být dostatečně uvážlivý, otevřený, objektivní, pracovitý, odpovědný, čestný, zdvořilý a schopný kritického myšlení a naslouchání ostatním.⁴⁶

Pro výjimečné případy, kdy vyjde najevo, že určitá osoba vykonávající funkci soudce dané osobnostní kvality a zejména morální vlastnosti postrádá, a tudíž svým jednáním významně ohrožuje či přímo již narušuje důvěru veřejnosti v soudnictví a důstojnost soudcovské funkce, musí existovat mechanismy, které umožní určitou „očistu“ v rámci justice. S ohledem na požadavek nezávislosti soudů a soudců je nicméně nezbytné, aby tyto mechanismy uplatňovala vůči sobě samotná justice. Intervence z vnějšku totiž obnáší riziko nežádoucích zásahů do postavení soudnictví. Náprava v rámci soudní moci tudíž musí přicházet zevnitř justice samotné.

Vytvoření konkrétních samočistících mechanismů samozřejmě přísluší zákonodárci. Ten tak učinil zřízením současného režimu kárné odpovědnosti soudců. Soudci, který se dopustí kárného provinění, může být uloženo kárné opatření, jímž v těch nejzávažnějších případech může být

⁴² Rozhodnutí kárného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 7. 1. 2021, sp. zn. 13 Kss 3/2020.

⁴³ Např. rozhodnutí kárného senátu Nejvyššího správního senátu ze dne 6. 6. 2016, sp. zn. 11 Kss 6/2015; rozhodnutí kárného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 11. 6. 2015, sp. zn. 16 Kss 7/2014; či rozhodnutí kárného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 5. 11. 2020, sp. zn. 13 Kss 2/2020.

⁴⁴ Vědom si spornosti a aktuálnosti těchto témat, Nejvyšší soud v roce 2021 uspořádal kulatý stůl, na němž řada odborníků přispěla k vyjasnění uvedených sporných otázek.

⁴⁵ § 60 zákona o soudech a soudcích.

⁴⁶ ANGYALOSSY, P. Soudní moc a osoba soudce v době pandemie. In: Bratislavské právnické fórum. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie 22. – 23. apríla 2021, 2021, str. 26.

i odvolání z funkce soudce.⁴⁷ V tomto směru zákonodárce stanovil, že kárným proviněním je zaviněné porušení povinností soudce, jakož i zaviněné chování nebo jednání, jímž soudce narušuje důstojnost soudcovské funkce nebo ohrožuje důvěru v nezávislé, nestranné, odborné a spravedlivé rozhodování soudů.⁴⁸ Rozhodování o kárných proviněních přitom bylo svěřeno kárným senátům působícím v rámci Nejvyššího správního soudu.⁴⁹ Soudní moci samotné poté přísluší pohybovat se v rámci takto nastaveného režimu kárné odpovědnosti a uplatňovat jej v praxi. V tomto kontextu je nezbytné mít na zřeteli, že pokud mají soudy a soudci sami skutečně přispívat k posilování důvěry veřejnosti v soudnictví, je nutné, aby samočistící mechanismus byl v rámci soudnictví uplatňován účinně. Pokud totiž veřejnost nabude dojmu, že justice není této vlastní očisty sama schopna, její důvěra bude spíše oslabena, než aby byla posílena.

Co uvedený požadavek obnáší pro jednotlivé aktéry participující na režimu kárné odpovědnosti soudců? Mám za to, že kární navrhovatelé by měli pamatovat kupříkladu na to, že zákon o soudech a soudcích vyhrazuje možnost uložení výtky jen pro „drobné nedostatky v práci nebo drobné poklesky v chování“.⁵⁰ Pokud je jednání naplňující znaky kárného provinění závažné, měl by kární navrhovatel podat kárný návrh ke kárnému soudu. Ukládání výtek podle § 88 zákona o soudech a soudcích za závažná jednání totiž může na veřejnost působit podezřele, což se může následně negativně odrazit rovněž v pochybnostech o dostatečné odhodlanosti soudnictví vypořádat se s poklesky, kterých se soudci dopouští. To však v žádném případě neznamená, že mají být soudci kárně stíháni pro jakýkoli prohřešek. Právě naopak, nezávislost a nestrannost soudců vyžaduje, aby režim kárné odpovědnosti nebyl kárnými navrhovateli zneužíván. Je totiž nutné pamatovat na to, že podání kárného návrhu je prostředkem *ultima ratio*, neboť je spojen se značnými difamačními účinky.⁵¹ Kární navrhovatelé by tak měli vždy důsledně vážit, zda je namíste kárný návrh podat. V žádném případě by pak neměl být kárný návrh uplatňován v duchu hesla „v pochybnostech obžaluj“, či dokonce v záměru vypudit nepohodlné soudce z justice.

Kární navrhovatelé by se měli současně vyvarovat upřednostňování určitých zájmů v rámci vyjednávání souvisejícího s jejich záměrem podat kárný návrh. Jakkoli může být např. uzavření dohody o vině a trestu lákavé, neboť tím dojde k rychlejšímu vyřešení věci, nemělo by jistě vést k tomu, že kární navrhovatel upustí od svého přesvědčení, že dotčený soudce má být za své jednání odvolán z funkce, a tedy navrhne pouze mírnější kárné opatření, jež soudci umožní setrvat ve funkci. Právě takový přístup kárných navrhovatelů by mohl u veřejnosti vyvolávat pochybnosti o tom, že justice nemá na skutečné nápravě opravdový zájem, nýbrž upřednostňuje jiné vlastní zájmy. Pokud má proto kární navrhovatel za to, že by určitá osoba měla soudcovský stav kvůli svému závažnému zavrženímhodnému jednání opustit, měl by navrhnout kárnému soudu uložení odpovídajícího kárného opatření, tedy odvolání z funkce soudce.

Pokud jde poté o kárné soudy, je nutné uvést, že jejich prvořadým úkolem je nezávisle a nestranně posoudit obvinění z kárného provinění, a to za plného dodržení práv kárně obviněného soudce. Při této své činnosti nicméně mohou rovněž kárné soudy významnou měrou přispět k tomu, že veřejnost nenabude dojmu, že justice nemá na nápravě zájem, a naopak napomoci posílit její důvěru v soudnictví. Jako významný se v tomto směru zdá požadavek, aby kárné soudy dostatečně odůvodnily a vysvětlily, proč v případě konkrétního soudce bylo rozhodnuto daným způsobem – tedy proč byla či nebyla shledána jeho kárná odpovědnost a z jakého důvodu bylo uloženo zvolené kárné opatření. Zejména při shledání kárné odpovědnosti za závažnější kárné provinění, za které však kární soud neuloží opatření odvolání z funkce soudce, je namíste veřejnosti podrobně sdělit důvody, které vedly soud k tomu, že má daný soudce ve své funkci nadále setrvat. Jinými slovy, v takovém případě je nutné dostatečně rozptýlit pochybnosti veřejnosti o tom, zda je soudce skutečně hoděn oprávnění nadále autoritativně rozhodovat o právech a povinnostech osob.

Je tedy zřejmé, že nastíněné zvýšené nároky na činnost soudní moci v rámci uplatňování režimu kárné odpovědnosti soudců se projevují především v požadavku na transparentnost. V tomto

⁴⁷ § 88 zákona o soudech a soudcích.

⁴⁸ § 87 zákona o soudech a soudcích.

⁴⁹ § 3 zákona č. 7/2002 Sb., o řízení ve věcech soudců, státních zástupců a soudních exekutorů.

⁵⁰ § 88a zákona o soudech a soudcích.

⁵¹ Např. rozhodnutí kárného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne rozhodnutí ze dne 3. 10. 2013, čj. 16 Kss 8/2013-45.

směru je tedy potřeba dostatečného odůvodnění rozhodnutí pro kárně obviněného doplněna o zájem na dostatečném vysvětlení rozhodujících důvodů a okolností i ve vztahu k široké veřejnosti. Právě transparentnost v postupu kárných navrhovatelů spojená s dostatečným vysvětlením důvodů, jež vedly k rozhodnutí v kárných věcech, totiž může přispět k tomu, že veřejnost bude vůči soudní moci chovat dostatečnou důvěru.

4 ZÁVĚREM

Lze tedy shrnout a uzavřít, že pokud má být soudní moc skutečným garantem spravedlnosti, který naplňuje a chrání právní stát, nesmí zapomínat ani na jeho neprávní atributy, jako je důvěra veřejnosti v soudnictví a rozhodování soudů. Vytvářením dobrého obrazu soudní moci v očích veřejnosti totiž soudní moc a jednotliví soudci nejen naplňují právní stát v praxi, nýbrž i přispívají k jeho ochraně. Vysoká důvěra, které se soudnictví těší, totiž může ochránit samotnou soudní moc od případných nepříznivých zásahů do jejího nezávislého postavení. Důvěra veřejnosti v soudnictví tudíž není pouhé vzletlé slovo, nýbrž nutnou podmínkou fungování justice. Této skutečnosti by si soudci měli být při výkonu svých funkcí vědomi a snažit se při své činnosti soustavně utvářet dobrý obraz soudní moci v očích veřejnosti, a tím zvyšovat její důvěru v soudní rozhodování.

Použitá literatura:

- ANGYALOSSY, P. Soudní moc a osoba soudce v době pandemie. In: Bratislavské právnické fórum 2021. Zborník příspěvků z medzinárodnej vedeckej online konferencie (22. – 23. apríla 2021), 2021, s. 25–28.
- JAROLÍM, J. Evropský zatýkáací rozkaz v kontextu polské justiční krize. In: Právní rozhledy, 2021, č. 10, s. 367–374.
- KOSAŘ, D. a L. VYHNÁNEK. The Constitution of Czechia: A Contextual Analysis. Oxford: Hart Publishing, 2021, 224 s. ISBN 978-1-50992-053-2.
- PEREIRA DE SOUSA, I. The Rule of Law Crisis in the European Union: From Portugal to Poland (and Beyond). In: Teisé. 2020, Vol. 114, s. 144–153.
- RAZ, J. The Authority of Law. Oxford: Oxford University Press, 1979, 304 s. ISBN 9780198253457.
- RYCHETSKÝ, P. The General Principles and Resources of the Rule of Law and its Protection. In: PÍTROVÁ, L. a kol. (eds). In: Rule of Law and Mechanisms of Protection: Czech Perspective, 2015, s. 3–10. ISBN 978-3-9816855-4-1.
- SLÁDEČEK, V.; MIKULE, V.; SUCHÁNEK, R.; SYLLOVÁ, J. Ústava České republiky. 2. C.H. Beck, 2016, 1320 s. ISBN 978-80-7400-590-9.
- ŠÁMAL, P.; STRYA, J. Etika a nezávislost soudnictví v České republice. In: Bratislavské právnické fórum. Zborník příspěvků z medzinárodnej vedeckej online konferencie (14. – 15. februára 2019), 2019, s. 10–23.
- ŠTIČKA, M.: Aplikace etických postupů v soudním systému ČR. Praha: Transparency International – Česká republika. Dostupné z: https://www.transparency.cz/wp-content/uploads/evs_justice.pdf
- TOMOSZEK, M. Podstatné náležitosti demokratického právního státu. Praha: Leges, 2015, 192 s. ISBN 978-80-7502-116-8.
- WINTRL, J. Principy českého ústavního práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, 306 s., ISBN 978-80-7380-822-8.

Kontaktní údaje:

JUDr. Petr Angyalossy, Ph.D.
petr.angyalossy@nsoud.cz
Nejvyšší soud
Burešova 20
602 00 Brno
Česká republika

AKADÉMIA AKO BEZPEČNÝ PRÍSTAV PRE OBNOVU DÔVERY V SPRAVODLIVOSŤ

Viliam Karas

Slovenská advokátska komora

Vážené dámy, vážení páni,

je pre mňa obrovskou ctou byť tu dnes medzi Vami.

Množstvo nesmierne cenných hostí, kolegov a priateľov, ktorých tu vidím medzi nami, ma rovnako ako bohatá história tejto inštitúcie naplňa hrdosťou, že Právnická fakulta Univerzity Komenského je aj mojou alma mater. Jej akademické prostredie bolo prístavom, z ktorého som aj ja vyplával do neznámych vôd právnej praxe. Z odstupom času chcem alma mater poďakovať za to, že som bol vybavený dostatočnými pomyselnými zásobami a teoretickými poznatkami, aby som sa na mori nestratil. Rád sa do tohto prístavu aj dnes vraciam.

Práve o tom, aké dôležité je mať sa kam vrátiť, by som chcel hovoriť týchto pár minút.

Myslím si, že ako spoločnosť prechádzame veľmi zaujímavou dobou. Žijeme v pokojnej a relatívne prosperujúcej časti Európy, s vysokým štandardom bezpečnosti a (napriek známym nedostatkom) etablovaným systémom ochrany ľudských práv, ktoré nikdy v histórii našej krajiny neboli tak rešpektované a chránené, ako dnes. Napriek tomu dnes veľmi zreteľne vnímame, ako je toto všetko nesmierne krehké. Všetko to, čo vidíme okolo seba, totiž aj v nás právnikov oprávnené vyvoláva v lepšom prípade pocit znechutenia a rozčarovania, a v horšom už len cynické akceptovanie miery porušovania práva tak na medzinárodnom poli ako aj na vnútroštátnej úrovni.

Nejde len o nelegálnu vojnu za našimi hranicami, ale aj o naše domáce problémy, za ktoré si môžeme len a len my sami. Ich spoločným menovateľom je presadzovanie rozličných politických, obchodných alebo osobných záujmov na úkor spoločného dobra a často aj voči tým, ktorí sa nevedia alebo nemôžu brániť. Zdá sa, že právo a právne čisté riešenia sa ako také dostávajú na perifériu a o slovo sa hlásia myšlienkové prúdy, ktoré nás práve optimizmom nenapíňajú.

Deje sa to v čase, keď ako spoločnosť a celá Európa stojíme pred reálnym rizikom krízy, ktorá ešte môže testovať naše vnímanie spoločenskej zmluvy, spoločného Európskeho projektu a sociálneho zmleru.

Samozrejme, nikdy sme nevedeli predpovedať budúcnosť a ani dnes nevieme, čo všetko nás čaká. Som však osobne hlboko presvedčený o tom, že to posledné, čo v neistých časoch potrebujeme, sú rozličné experimenty, neštandardné riešenia a skratky. Práve naopak, to, čo v neistých časoch potrebujeme ako soľ, je poctivý návrat k overeným hodnotám, na ktorých stojí aj idea demokratického a právneho štátu a vnímanie dôstojnosti každého ľudského života.

Na tomto mieste by som si rád pomohol známym výrokom Augustína Rátha, jedného zo zakladateľov bratislavskej právnickej fakulty: „K nášmu sebedovociu, sebadôvere je potrebný silný právny cit, zmysel pre spravodlivosť, hlboká úcta k zákonu a ústave.“ Tieto slová boli mimoriadne aktuálne v čase budovania nášho povedomia po prvej svetovej vojne a myslím, že rovnako dôležité sú aj dnes.

Myslím si, že prirodzeným miestom, kde máme hľadať, rozvíjať i chrániť tieto trvalé hodnoty, musí byť nepochybne najmä akademické prostredie. Vieme dobre, že ak sa má v akomkoľvek prirodzenom prostredí dať žiť život, musia byť preto vytvorené vhodné podmienky. Nemožno zanedbať prítomnosť živej nekontaminovanej vody, primerané poveternostné podmienky, prísun živín a tak by sme mohli pokračovať. Rovnako aj akadémia, ak chce, aby v nej naplno prekvital život, si musí úzkostlivo chrániť svoje prirodzené prostredie tak, aby sa jej vody nekontaminovali a neotrúvili

slobodnú, otvorenú diskusiu pri hľadaní odpovedí na otázky, aby jej nechýbalo svetlo zdravého rozumu pri vedeckom bádání, aby si neodrezala korene svojej historickej pamäte a nebola odsúdená na opakovanie omylov minulosti, a aby jej plody neboli prehnité alebo sterilné, z ktorých nie je úžitok, ale aby si celá spoločnosť rada prichádzala pravidelne po obohacujúcu úrodu a občerstvenie.

Akadémii by som chcel preto v mene celej slovenskej advokácie úprimne zaželať, aby bola vždy takýmto bezpečným prístavom, kde budú chránené hodnoty nenahraditeľné pre obnovu dôvery v spravodlivosť.

Konkrétne pod tým vnímam najmä tieto tri aspekty:

Po prvé, aby Právnická fakulta UK bola vždy priestorom slobody, ktorý nebude okliešťovaný žiadnymi ideologickými a skratkovitými vnímaniami reality.

Po druhé, aby naše univerzitné prostredie nikdy nerezignovalo na úprimné poznávanie pravdy, ktorého dôležitým prejavom musí byť v prípade právnickej fakulty aj skutočná vášeň pre spravodlivosť a spravodlivé usporiadanie spoločenských vzťahov.

A po tretie, aby sme na právnické vzdelávanie neredukovali utilitárnou optikou len ako prípravu pre aplikačnú prax bez toho, aby sme elévom zabezpečili fundované teoreticko-právne, filozofické a historické ukotvenie právneho vzdelania, bez ktorého nie je možné, aby právnici plnili to, čo od nich právom spoločnosť očakáva. Dovolím si povedať, že s nastupujúcou digitalizáciou aj právnických povolání bude práve hĺbka takéhoto teoreticko-právneho zakorenenia tým rozlišovacím kritériom, ktorý bude limitujúcim pre zavedenie umelej inteligencie do právnej praxe.

Nech je teda akademické prostredie bezpečným prístavom, do ktorého sa radi budeme vracaať po doplnení zásob, opravu poškodených lodí, doplnenie posádky, či získanie nových zručností pri obnovovaní dôvery v spravodlivosť a právny štát.

Ďakujem za pozornosť.

SCIENCE PARKS AS A LEGAL INSTRUMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT AND SUPPORT OF RELOCALIZED ENTREPRENEURSHIP

Yaroslav Lazur

The Faculty of Law at Uzhhorod National University

Abstract. The article explores the issues concerning the use of the facilities and resources of a science park for the support of activities of enterprises relocated as a result of hostilities. The article outlines the main issues related to the establishment of science parks, which are currently underdeveloped and disintegrated at the level of innovative infrastructure of regions. This is primarily due to the fact that the educational and scientific capacity of higher educational institutions is not being used to its full extent, in particular in the field of information and communication technologies, high-tech scientific solutions and modern information resources including databases of advance technologies, scientific and technical achievements of our educational and scientific institutions and foreign scientists' achievements that are important for the development of the industrial and agricultural complex and small business of the region. Based on the findings of the literature review, the rationale for the establishment of the UzhNU Science Park as a regional innovation structure suitable for the placement of relocated enterprises is proposed.

Keywords: institution of higher education, relocation, innovation activity, science park, innovative infrastructure, state higher educational institution.

The approval of an innovative development model is one of the most important factors in increasing the competitiveness of the national economy. Today, the national innovative infrastructure is functionally incomplete, underdeveloped and fails to cover all elements of the innovation process. Innovation infrastructure at the regional level is especially underdeveloped and disintegrated.

As of June 23, 2022, according to Viktor Mykyta, the head of the Zakarpattia Regional Military Administration, 305 enterprises were relocated to the territory of Zakarpattia Oblast, which is 50% of all companies that moved from the war zone and moved their equipment and personnel. Most of them (about 50%) are in the IT sector, more than 25% are in trade and services, about 22% are manufacturing enterprises, and about 3% are in the construction sector¹.

At the same time, due to the specifics of the region connected with tourism and the need to preserve its environmental friendliness, not all enterprises can be relocated to the region, hence, preference is given to pharmaceuticals, light industry and light engineering, as well as wood processing and the IT cluster. It is worth noting that the region has already become a platform for the formation of a new IT cluster of the country and has formed a case for more than 100 relocated information technology companies and 30 thousand specialists in this area of the economy.

Taking into account prospects for the development of the IT cluster on the territory of Transcarpathia, it is worth noting that a wide range of legal entities of various forms of ownership and areas of activity participate in innovation relations. An important place in the system of participants of innovation relations belongs to institutions of higher education, because it is they that have a high potential for generating new ideas and creating objects of intellectual property due to the combined efforts of creative teams of teachers, postgraduate students, students, and other subjects of the educational process.

Institutions of higher education are known to be unable to conduct commercial activities due to their legal status, at the same time, the domestic legislation provides for the possibility of commercialization of knowledge, in particular by creating and supporting the activities of scientific

¹ The international forum on the relocation of business from the war zone was held in Zakarpattia. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/221327-Z-chasu-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-na-Zakarpattia-relokuvalosia-294-pidpriemstva-VIDEO> (date of application 18.06.2022)

parks. In addition, in view of the above-mentioned types of economic activities, which are a priority for the relocation to the territory of the Transcarpathia region, the most promising is moving facilities to the science park, as the main regional innovation center.

Why the Science Park?

First, this is due to its legal status. At the international scientific conference "Science park and the innovative structure of the university as a basis for the development of education and science", the former Deputy Minister of Education and Science of Ukraine E. Sulima aptly emphasized: "Today, the main element of the innovative infrastructure, which ensures the manufacturing implementation of science-intensive developments, high technologies of higher educational institutions and creation of competitive products, are science parks"². It is not possible not to agree with this statement, because today, when, according to the OECD, more than 50% of global economic growth is ensured due to the introduction of innovations, of which those based on the results of scientific research are the most profitable: 30-50, and sometimes hundreds and thousands of percent of profit³. Today, classic national universities, which are generators of new scientific knowledge on the basis of a wide range of fundamental and applied research, the possibilities of technology transfer to the real sector of economy, and the presence of an effective system of training highly qualified personnel, play the most important role in this process⁴.

In accordance with Article 3 of the Law of Ukraine "On Science Parks", a science park is a legal entity created at the initiative of a higher educational institution and/or scientific institution by pooling contributions of the founders for the organization, coordination, and control of the process of development and implementation of science park projects. Based on the above definition, it is possible to highlight the characteristic features of a science park: it is a legal entity; is connected to higher education institutions, scientific institutions and enterprises; serves as a site for the development and execution of projects.

Back in 1994, the Ministry of Education, Culture, Sports and Science of Ukraine adopted the order, which regulates the main tasks, structure, procedure for the liquidation of educational-scientific-production complexes, etc. Such a complex ensures the coordination of the joint activities of state educational institutions and production enterprises, institutions, organizations in accordance with the Law of Ukraine "On Education". At the same time, due to the legislative unsettlement of issues regarding their definition, classification and procedure for the establishment, and due to the lack of state financial support and the corresponding facilities and resources, the integration associations created at that time in Ukraine with the participation of higher education institutions gradually turned into ordinary commercial structures, or are at an ongoing early stage of the formation or exist as "virtual organizations and do not transform into legal structures that require a legal order, that is, this topic is still closed for law"⁵.

However, not all researchers agree with the legislator's position regarding the legal status of the science park. Thus, O.V. Kutsurubova-Shevchenko emphasizes that it is necessary to expand the legal status of science parks, by foreseeing the possibility of its creation not only as a legal entity, but also as a contractual or statutory association of higher education institutions or scientific institutions with business entities, which implies uniting not only property, but also organizational and coordination

² Yevgeny Sulima. Scientific developments, scientific articles and scientific parks are components of modern higher education. URL: <http://www.mon.gov.ua/ru/actually/650-evgeniy-sulima-nauchnyerazrabotki-nauchnye-stati-i-nauchnye-parki-komponenty-sovremennogovysshego-obrazovaniya>. (date of application 19.06.2022)

³ Grynev B.V., Gusev V.A. Innovativ Kharkiv: Institute of Monocrystals, 2004. 452 p.

⁴ Vdovin S.M., Okunev D.V., Golovushkin I.A. Integration of the process of generation of new knowledge and commercialization of the results of research activities at the National Research University. Integration of education. 2011. No. 3. P. 9–3.

⁵ Thanks-Fateeva I.V. Peculiarities of the legal status of innovative companies. Problems and prospects of innovative economic development. Materials of the 13th International Scientific and Practical Conference on Innovative Activities. National Academy of Sciences of Ukraine, TSYPIN named after AHEM. Drahomanova et al. Simferopol, 2008. P. 285–289.

efforts.⁶ It is impossible to agree with such an approach, because today the current legislation has some organizational restrictions on the creation of business associations:

- restrictions on the organizational and legal form. Only enterprises can form business associations. Thus, the state higher educational institutions as establishments, do not have such a right, for example, in order to implement scientific and innovative inventions, developments, proposals;

- restrictions on the form of ownership. Only enterprises of the same form of ownership can enter business associations.

Therefore, the state higher educational institution, as an institution of state ownership, does not have the right to merge with production enterprises based on a different form of ownership.

As for the organizational and legal form chosen by the founders of the scientific park, nowadays in Ukraine scientific parks are mostly created in such an organizational and legal form as a "limited liability company" (LLC "Science Park of Odessa State Agrarian University", LLC "Science Park of the Kyiv National University of Economics", Science Park LLC Science Park of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", LLC Science Park "DonNU-Podillia"), however, there are also such organizational and legal forms of associations as "corporation" (the Taras Shevchenko Kyiv University Science Park corporation, the Mykolaiv National Agrarian University AGROPERSPECTIVE Science Park corporation, etc.) or "other organizational and legal forms" (for example, the Naukograd-Kharkiv Science Park).

It is necessary to note that, even at the level of the law, the legislator is confined (Part 1 of Article 60 of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific and Technical Activities", Part 3 of Article 13, Part 2 of Article 21 of the Law of Ukraine "On Science Parks") to the reference to the organizational and legal form in which it is recommended that institutions of higher education create such entities, however, at the local level there are attempts to regulate these issues. Thus, in particular, the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine has developed the Recommendations on the participation of scientific institutions of the NAS of Ukraine in the creation of business partnerships for the purpose of using objects of intellectual property law No. 293 of 05/17/2016⁷, according to which the most acceptable type of business partnership that can be created by scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine by adding property rights of intellectual property to the company's charter capital, is a limited liability company (clause 2). We consider this absolutely justified, since the participation in a company with additional liability, full and limited partnerships (as a participant with full responsibility) implies additional joint and several liability of the founders for the company's obligations with all their property. Taking into account the fact that state institutions of higher education, and scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine are based on state property and are financed from the state budget, they cannot be held liable with their property for the obligations of other legal entities, which makes it impossible for institutions of higher education, and scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine to participate in the creation of companies with additional liability, general and limited partnerships (as a participant with full liability).

However, this does not exclude the possibility of the creation of joint stock companies with the participation of higher education institutions for the purpose of commercialization of intellectual property rights.

It is worth paying special attention to the issue of the formation of the authorized capital of the science park. An important step regarding the involvement of higher education institutions in innovation relations was the consolidation of founding rights for such institutions (paragraphs 10, 12, 14, part 3, article 70 of the Law of Ukraine "On Higher Education"), namely:

⁶ Kutsurubova-Shevchenko O.V. Economic and legal aspects of the functioning of science parks. Law journal of Donetsk University. 2013. No. 2. P. 11-20.

⁷ On the participation of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine in the creation of business companies for the purpose of using objects of intellectual property law: Order of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine dated 05/17/2016№ 293. URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/gosp_tovarystva_NAN_rozporiadzhennia_293.pdf (date of application 19.06.2022).

- the right to participate in the formation of the authorized capital of innovative structures and small enterprises formed with the participation of higher education institutions, which develop and implement innovative products, by contributing intangible assets to them (property rights to objects of intellectual property law);
- the right to establish enterprises for the implementation of innovative and/or production activities;
- the right to participate in the formation of the charter capital of innovative structures of various types (science, technology parks, business incubators, etc.) through the contribution of intangible assets (property rights to objects of intellectual property law)⁸.

The above provisions in different wordings establish the right of higher education institutions to be the founders of various legal entities, which have the goal of carrying out innovative activities. At the same time, it is imperatively stated that the property rights of intellectual property (intangible assets) are the contribution to the charter capital of the entities created by higher education institutions. This approach also correlates with the norms of the special legislation on science parks.

In accordance with Part 3 of Art. 13 of the Law of Ukraine "On Science Parks", a higher educational institution and/or a scientific institution participate in the formation of the authorized capital of a science park by contributing intangible assets (property rights to intellectual property objects) to it in the manner established by the legislation of Ukraine.

However, the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Activities" enshrines a more limited approach to the definition of the object of investment - the contribution to the authorized capital may not be the entire set of property rights to the object of intellectual property, but only the right to use the object, since it is expressly established that exclusive property rights are reserved for the educational institution. Such a collision has a negative impact on the realization of the founding powers of higher education institutions and the scope of their participation in innovation processes. If the common law principle of priority of a special norm over a general one is applied to solve it, one can come to the conclusion that for state institutions of higher education, the limitation regarding the contribution to the authorized capital should be applied - only the right to use the object of intellectual property. The legislator's logic, on the one hand, is clear - to promote the preservation of all intellectual property rights of higher education institutions in its exclusive possession. On the other hand, it does not take into account the interests of the legal entity being created, and therefore slows down the development of cooperation. Taking into account the aforementioned in order to activate the practice of founding innovative enterprises by institutions of higher education, ensuring the balance of interests of institutions of higher education and the enterprises being created, it is advisable to grant the right to the subjects of these relations in each case to independently choose the model of the formation of authorized capital. For this, it is necessary to make changes to Art. 60 of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Activities".

World experience shows that one of the most effective ways of state support for high-tech, knowledge-intensive, environmentally friendly industries is the creation of regional scientific and technological parks, which are formed on the basis of one or more leading higher educational institutions in the region together with potential partners - manufacturing enterprises capable of implementing high technologies. Regional science parks are seen as the most effective tool to build the innovation network not only of one state, but also through cross-border cooperation - of neighboring EU member states.

In the Transcarpathian region, the relevance of the establishment of a science park is also stipulated by the discrepancy between the scientific and technical potential in the region and the final result of the innovation process - commercialization or introduction of innovations into industrial production. Despite the large number of scientific and research institutes, the efficiency of their interaction with enterprises that have the potential to introduce innovative products and services is insufficient.

"Uzhhorod National University" is the largest educational and scientific institution in the Transcarpathian region, it concentrates the main scientific and technical capacity of the region, and it

⁸ Koval I., Shcherbakova N. Peculiarities of the participation of higher education institutions in the establishment of subjects of innovative activity // *Entrepreneurship, economy and law*. No. 5. 2020. P. 81.

is the executor of a number of state and regional scientific and technical programs. In particular, in 2021, university scientists carried out several scientific projects (3 fundamental, 7 applied and 4 scientific works of young scientists) at the expense of the state budget with an annual amount of funding of 10049,86 thousand UAH⁹. In the context of the innovative development of the country, one of the priority areas of the development of Uzhhorod National University is the commercialization of the results of the university's scientific research activities, that is, the formation of an innovative university on its basis. This has made it possible for the university administration to embark on the legalization of the Science Park "Uzhhorod National University".

In particular, the decision of the thirteenth session of the Transcarpathian Regional Council adopted the program for the creation of the Science Park "Uzhhorod National University" – the basic organization of the innovative infrastructure of the region, the purpose of which is:

- the development of new types of innovative products, production and commercialization of competitive innovative products;
- the development and support of small innovative business;
- the creation of an effective innovative infrastructure in Zakarpattia oblast;
- ensuring sustainable socio-economic development of the region by implementing the results of scientific, technical and innovative activities of higher education institutions of the region and others.

The science park is designed to occupy a central place in the innovative infrastructure of the Transcarpathian region. The set of organizations in the immediate environment of the Science Park will include large industrial enterprises and higher educational institutions of the region, venture funds and unions, service companies and enterprises - residents of the Science Park.

Secondly, taking into account the sectors of the economy that are prioritized for relocation to the territory of the region fully correspond to the priority areas of innovation activity of the Science Park determined in accordance with the laws of Ukraine "On priority areas of science and technology development" (2623-14) and "On priority areas of innovative activity in Ukraine" (433-15) and are aimed at the implementation of the Program "Regional Development Strategy of Zakarpattia Oblast until 2015", they will be implemented in the following directions:

- the development of new technologies of energy transportation, implementation of energy-efficient, resource-saving technologies, development of alternative energy sources;
- mechanical engineering and instrument engineering as the basis of high-tech modernization of all branches of production;
- the development of new technologies for the production of materials, their processing and joining, creation of the nanomaterials and nanotechnologies industry;
- the wide use of cleaner production and environmental protection technologies;
- the technological renewal and development of the agro-industrial complex;
- the introduction of new technologies and equipment for high-quality medical care, treatment, pharmaceuticals, etc.

The purpose of creating the Science Park - the development of information technologies in the economic sectors of the Transcarpathian region - is aimed at the long-term support of innovative activities of enterprises and organizations.

The creation of the Science Park is intended to provide the most favorable conditions for start-ups and developing IT companies. At the stages of designing, creating and introducing a new high-tech product to the market, resident companies are provided with all the necessary resources: project catalogs, modern technologies, services and equipment, scientific and resource base¹⁰.

⁹ About the results of scientific research work for 2021 and tasks for 2022 of the Uzhhorod National University of Higher Education and Research. URL:

<https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/44054> (date of application 20.06.2022)

¹⁰ Gus A.V. The UzhNU Science Park as an element of the innovative infrastructure of the Transcarpathian region / International scientific bulletin: collection of scientific of articles based on the materials of the International Scientific and Practical Conference "Science Park as a Universal Regional Structure of Innovative Activity", Uzhgorod-Košice, March 3, 2016 /ed. number V.I. Smolanka (head), I.V. Artyomov and others. Uzhhorod: DVNZ "UzhNU", 2016. Issue 1(12). P.112-124.

The relocation of enterprises to the science park has a number of advantages, including the availability of ready-made premises with the necessary communications. The Law "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Activation of Science Parks"¹¹ provides an opportunity for a higher education institution and/or a founding scientific institution to provide premises for the placement of science parks on the terms of rent as for budget institutions; foreign legal entities are given the opportunity to participate in the formation of the authorized capital of science parks in any form; the list of funding sources for the science park also includes grants, loans, and repayable financial assistance.

CONCLUSIONS

Summing up, the war affected every corner of the country. However, regions with a strong production sector are particularly hard hit. Damage to the infrastructure and businesses exceeded the billion mark in the first hours of the war.

The need for relocation is as acute as ever. The Ministry of Economy of Ukraine has launched a special platform for this purpose, yet, due to the fact that we have a non-team economy, it is impossible to simply take over and transfer enterprises with thousands of workers by one decision. To do this, it is necessary to create conditions for business to relocate to a safe place with minimum costs. At the same time, it is important to remember that business must be kept in Ukraine.

Every twentieth company is relocating outside Ukraine. The percentage is even higher for the real sector. Neighbouring countries are already launching programs to lure our companies. That is why we ourselves, as a state, are primarily interested in ensuring that Ukrainian enterprises stay, function, provide employment, produce goods and make their profits in Ukraine. Therefore, it is science parks that are going to become an effective tool for relocation by being a kind of centre for business immigrants, which in turn will stimulate scientific, technical and innovative activities at the university.

Bibliography:

- Monthly Macroeconomic and Monetary Survey, June 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-06.pdf?v=4 (application date 17.06.2022)
- Restoration of Ukraine. Regional aspect / Reanimation package of reforms. 2022. June 14. URL: <https://rpr.org.ua/news/vidnovlennia-ukrainy-rehionalnyy-aspekt/> (application date 17.06.2022)
- Enterprise relocation program / Ministry of Economy of Ukraine: official page. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-867...> (application date 17.06.2022)
- Government program of relocation of Ukrainian enterprises. URL: <https://auction.e-tender.ua/#/helpRelocation> (application date 18.06.2022)
- An international forum on business relocation from the war zone was held in Transcarpathia. URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/221327-Z-chasu-povnomasshtabnoho-vtorhennia-na-Zakarpattia-relokuvalosia-294-pidpriemstva-VIDEO> (application date 18.06.2022)
- Zakarpattia is now on the threshold of an "economic miracle", Viktor Mykyta in an interview with Ukrinform. URL: <https://carpathia.gov.ua/news/zakarpattia-zaraz-na-porozi-ekonomichnogo-diva-viktor-mikita-v-intervyu-ukrinformu> (application date 18.06.2022)
- Yevgeny Sulima. Scientific developments, scientific articles and scientific parks are components of modern higher education. URL: <http://www.mon.gov.ua/ru/actually/650-evgeniy-sulima-nauchnyerazrobotki,-nauchnye-stati-i-nauchnye-parki--komponenty-sovremennogovysshego-obrazovaniya>. (application date 19.06.2022)
- Lyashenko V., Zemlyankin A., Pidorycheva I., Berezhna T. Prospects for the development of science parks as elements of the infrastructure of innovative entrepreneurship in Ukraine. Herald of economic science of Ukraine. 2012. No. 2 (22). P. 71–90.
- Grynev B.V., Gusev V.A. Innovatic Kharkiv: Institute of Monocrystals, 2004. 452 p.

¹¹ On amendments to some laws of Ukraine regarding the activation and development of science parks: Law of Ukraine dated September 7, 2021 No. 1714-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1714-20#n11> (date of application 21.06.2022)

Vdovin S.M., Okunev D.V., Golovushkin I.A. Integration of the process of generation of new knowledge and commercialization of the results of research activities at the National Research University. Integration of education. 2011. No. 3. P. 9–3.

About science parks: Law of Ukraine dated June 25, 2009 No. 1563-VI // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2009. No. 51. Art. 757.

On the approval of the Regulations on the educational and educational-scientific-production complex: order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated January 19, 1994 No. 13.

Thanks-Fateeva I.V. Peculiarities of the legal status of innovative companies. Problems and prospects of innovative economic development. Materials of the 13th International Scientific and Practical Conference on Innovative Activities. National Academy of Sciences of Ukraine, TSYPIN named after AHEM. Drahomanova and others. Simferopol, 2008. P. 285–289.

About the Kyiv Polytechnic Science Park: Law of Ukraine dated December 22, 2006 No. 523-V // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2007. No. 10. Art. 86.

Kutsurubova-Shevchenko O.V. Economic and legal aspects of the functioning of science parks. Law journal of Donetsk University. 2013. No. 2. P. 11-20.

Science parks of Ukraine (official information from the website of the Ministry of Education and Science of Ukraine). URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijnadiyalnist-ta-transfer-tehnologij/naukovi-parki> (application date 20.06.2022)

On the participation of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine in the creation of business companies for the purpose of using objects of intellectual property law: Order of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine dated May 17, 2016 No. 293. URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/gosp_tovarystva_NAN_rozporiadzhennia_293.pdf (application date 19.06.2022)

Koval I., Shcherbakova N. Peculiarities of the participation of higher education institutions in the establishment of subjects of innovative activity // Entrepreneurship, economy and law. No. 5. 2020. P. 81.

On scientific and scientific and technical activity: Law of Ukraine dated November 26, 2015 No. 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (application date 20.06.2022)

About the results of scientific research work for 2021 and tasks for 2022 of the Uzhhorod National University of Higher Education and Research. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/44054> (application date 20.06.2022)

Gus A.V. The UzhNU Science Park as an element of the innovative infrastructure of the Zakarpattia region / International Scientific Bulletin: a collection of scientific articles based on the materials of the International Scientific and Practical Conference "The Science Park as a Universal Regional Structure of Innovative Activity", Uzhgorod-Koshytse, March 3, 2016 /ed. number V.I. Smolanka (head), I.V. Artyomov and others. Uzhhorod: DVNZ "UzhNU", 2016. Issue 1(12). P.112-124.

On amendments to some laws of Ukraine regarding the activation and development of science parks: Law of Ukraine dated September 7, 2021 No. 1714-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1714-20#n11> (application date 21.06.2022)

On amending Article 197 of the Tax Code of Ukraine regarding support for scientific and scientific-technical activities: Law of Ukraine dated February 17, 2022 No. 2082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2082-IX#Text> (application date 21.06.2022)

Contact information:

Doctor of Law, prof. Yaroslav Lazur

e-mail: lazurs80@gmail.com

Dean of the Law Faculty of

Uzhhorod National University

26, Kapitulna street, Uzhhorod,

88000

Ukraine

PRÁVNÝ ŠTÁT V PLAMEŇOCH PAMÄŤOVÝCH VOJEN¹

Ján Svák

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The adoption of legislation that enacts a certain version of past events has spread in the countries of Central and Eastern Europe, especially after 2010, in the form of so-called mnemonic constitutionalism. Through it, the denial of even the constitutionally constructed historical narrative of a state or its people is sanctioned. As these enacted historical narratives have different versions in states that have had a partially shared past, so-called memory wars arise between them over the "true" image of history. This is particularly the case in Poland, Ukraine and Russia, where they are growing into real wars. The paper aims to draw attention to this danger and calls for history and its interpretation to remain in the hands of scholars and not in the hands of politicians.

Abstrakt: Prijímanie legislatívy, ktorej obsahom je uzákonenie určitej verzie udalostí z minulosti, sa rozšírilo v krajinách strednej a východnej Európy najmä po roku 2010 do podoby tzv. mnemotechnického konštitucionalizmu. Prostredníctvom neho sa sankcionuje popieranie aj ústavou vytvoreného historického príbehu štátu, resp. jeho národa. Vzhľadom na to, že tieto uzákonené historické príbehy majú rôznu verziu v štátoch, ktoré mali čiastočne spoločnú minulosť vznikajú medzi nimi tzv. pamäťové vojny o „pravdivý“ obraz histórie. Ide najmä o Poľsko, Ukrajinu a Rusko, kde prerastajú do vojen reálnych. Príspevok má za cieľ upozorniť na toto nebezpečenstvo a vyzýva aby história a jej výklad zostali v rukách vedcov a nedostali sa do rúk politikov.

Keywords: Memory laws, mnemonic constitutionalism, memory wars, rule of law

Kľúčové slová: Memoriálové zákony, mnemotechnický konštitucionalizmus, pamäťové vojny, právny štát

Ústredná téma konferencie ladenej k storočnici existencie našej už možno povedať *alma mater* využila v názve ako prírodný živel víchor, predstavujúci tu symbol sily a hnacieho motora. Ja som si z prírody vypožičal do názvu príspevku iný živel, a to plameň. Nie však ako plameň lásky či symbol svetla ako je predstavený v dvoch posledných dieloch tetralógie učiteľa noci ale ako sprievodný jav horenia a skazy, na ktorú sa dnes obracia juhovýchodná časť Ukrajiny. Tejto reálnej vojne predchádzali a stále ju sprevádzajú tzv. pamäťové vojny. Vojny, ktoré skonštruovali právnici do podoby tzv. pamäťových či memoriálových zákonov na pokyn politikov, ktorí sa rozhodli inštitucionalizovať určitú (im vyhovujúcu) verziu minulosti ako právne vymožiteľnej a teda politicky nedotknuteľnej jedinej pravdy.² Nie je mojím cieľom spochybníť dejiny a tobôž nie dejiny našej *alma mater* ale upozorniť aj pri tejto príležitosti na nebezpečenstvo, keď sa dejín zmocnia politici a vyberú z nej tú časť, ktorá sa im hodí na presadzovanie historickej pravdy, a to neraz aj v rozpore so skutočnou históriou.

Dnes si už len málokto spomenie na Parížsku chartu novej Európy, ktorou sa kvázi - oficiálne skončila v novembri 1990 studená vojna. Ešte menej na prvú vetu druhého odseku jej preambuly,

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA č. 1/0329/22 Právny štát ako hodnota chránená v európskom nadnárodnom priestore.

² Porovnaj BELAVUSAU, U., GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, A., MÄLKSOO, M. Memory Laws and Memory Wars in Poland, Russia and Ukraine. *Jahrbuch des öffentlichen Rechts*, 69, 2021, s. 99.

ktorá znie: „Európa sa oslobodzuje od dedičstva minulosti.“³ Pritom práve zo západnej Európy presiahol do strednej a východnej Európy jav, ktorý dnes označujeme ako mnemotechnický konštitucionalizmus, v ktorom sa podľa U. Belavusau „historická minulosť stáva základom kolektívnej identity predpisanej buď samotnou ústavou alebo zákonnými ustanoveniami, ktoré tradične formujú subštruktúru ústavného práva“,⁴ ako sú napríklad zákony o štátnom občianstve, či úradnom jazyku alebo štátnych symboloch. Aj keď historické udalosti tradične tvoria obsah preambuly nejednej ústavy (osobne si ich vždy s potešením prečítam, pretože ukazujú ako štát sám vníma svoj historický príbeh), vrátane Ústavy Slovenskej republiky, nie je to však tradičná preambula ústavy chápaná ako jej nenormatívna časť,⁵ ktorá by bola zdrojom mnemotechnického konštitucionalizmu.

Jeho pôvodným zdrojom sú trestnoprávne normy, ktoré na konci 20. storočia (prvé ešte pred pádom železnej opony) kriminalizovali popieranie holokaustu.⁶ Bol to nielen prejav militantnej demokracie presadzovanej politickou korektnosťou proti extrémizmu ale, aj snaha nájsť spoločný európsky príbeh upevňujúci západoeurópsku integráciu, ktorá by pritiahla strednú a východnú Európu poznačenú nielen nacizmom ale aj komunistickou ideológiou ovládajúcou totalitárne štáty.

Základným impulzom prvotného rozšírenia tohoto minimalistického prevedenia tzv. pamäťového (memoriálového) zákonodarstva (obmedzovalo sa na zavádzanie trestnoprávnych noriem postihujúcich popieranie holokaustu a s tým spojeného extrémizmu) do strednej a východnej Európy bola snaha o eliminovanie extrémizmu spojeného s nacionalistickými tendenciami viditeľnými najmä v zložených štátoch a osobitne na Balkáne.

Druhý impulz pre rozvoj memoriálového zákonodarstva v strednej a východnej Európe bol spojený s ambíciou niektorých z týchto štátov vstúpiť do Európskej únie. Európska únia tak v rámci predstupových rokovaní s nimi a v záujme vytvorenia spoločnej európskej historickej pamäti⁷

³ Pařížska charta pro novou Evropu: konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Paříž, 19.-21. listopadu 1990. Praha: Iuventus, 1991.

⁴ BELAVUSAU, U. Mnemonic Constitutionalism and Rule of Law in Hungary and Russia. *Interdisciplinary Journal of Populism*, Volume 1, Issue, 1. 2020, s. 18.

⁵ Takto chápe preambulu aj Ústavný súd SR, ktorý v uznesení sp. zn. I. ÚS 30/99 z 28. júna 1999 uviedol, že „preambuly nie sú esenciálnou náležitosťou žiadneho normatívneho aktu a sú posudzované jeho normatívneho obsahu bez právneho významu.“ Porovnaj tiež názor M. Gibu v OROSZ, L., SVÁK, J. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I. Základne princípy a ľudské práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 2.

⁶ Prvou takouto trestnoprávnou normou bola novela trestného zákona v Spolkovej republike Nemecko, ktorá kriminalizovala v § 130 podnecovanie k nenávisti – *Volksverhetzung*. Neskôr bolo do Trestného zákona pridané aj špeciálne ustanovenie o popieraní holokaustu a ospravedlňovaní, resp. oslavovaní nacizmu. Významným precedensom v tomto smere je rozhodnutie Výboru OSN pre ľudské práva vo veci *Faurisson proti Francúzsku* (550/1993) 1996, ktoré potvrdilo odsúdenie francúzskeho vedca Roberta Faurissona za popieranie a bagatelizovanie holokaustu. Bližšie: FRONZA, E. *Memory and Punishment. Historical Denialism, Free Speech and the Limits of Criminal Law*. Haag: Springer, 2018. Nezaostával ani Európsky súd pre ľudské práva („ESLP“), ktorý v prípade holokaustu spravídla aplikuje čl. 17 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (zneužitie práva na slobodu prejavu), pretože holokaust považuje za nespochybniteľnú historickú udalosť, o ktorej sa nediskutuje. Priznačné v tomto smere je rozhodnutie vo veci *Witzsch proti Nemecku* (z 13. decembra 2005, č. 7485/03), kde nešlo o popieranie holokaustu ako takého, ale o diskusiu či existovali plynové komory, o skutočnom počte obetí a pod. Bližšie: SVÁK, J., GRÜNWARD, T. *Nadnárodné systémy ochrany ľudských práv. I. zväzok. Štruktúra systémov a ochrana politických práv*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 246-247. Na druhej strane o to viac zaráža dvojaký meter toho istého súdu pri posudzovaní genocíd iných národov v 20. storočí. Príkladom môže byť rozhodnutie vo veci *Perinçek proti Švajčiarsku* (z 15. októbra 2015, č. 27510/08), ktorým ESLP „zmrazil“ pokusy o právne uznanie genocídy arménskeho národa po 1. svetovej vojne Tureckom.

⁷ Pre tento účel bolo prijaté Rámcové rozhodnutie Rady 2008/913/SVV z 28. novembra 2008 o boji proti určitým formám prejavu rasizmu a xenofóbie prostredníctvom trestného práva.

podporila aj snahy týchto krajín o vysporiadanie sa s komunistickou minulosťou.⁸ Výsledkom tejto iniciatívy bolo vytvorenie jednak tzv. Platformy európskej pamäti a svedomia,⁹ ktorá združuje vládne aj mimovládne inštitúcie v oblasti výskumu, dokumentácie a zvyšovania povedomia o zločinoch totalitných štátnych režimov a jednak konštituovanie rôznych inštitútov či ústavov pamäti národa, vďaka ktorým sa historická pamäť aj inštitucionalizovala. Miera a význam tejto inštitucionalizácie osciluje od historicko-vedného pracoviska na Slovensku (vznikol v roku 2002)¹⁰ až po všemocný Instytut Pamięci Narodowej v Poľsku,¹¹ ktorý v súčasnosti slúži aj k tzv. dekomunizácii poľskej justície v rámci aktuálnej súdnej reformy v Poľsku priamo ohrozujúcej právny štát ako základnú hodnotu Európskej únie v zmysle čl. 2 Zmluvy o Európskej únii v revidovanom znení. Memoriatové zákonodarstvo v strednej a východnej Európe v ďalšom období (osobitne od polovice minulej dekády) naďalej exponenciálne až dalo by sa povedať nekontrolovateľne rástlo.¹²

Prvá dekáda nového milénia priniesla však aj odpor historikov a vedcov, najmä v Európe a severnej Amerike proti memoriatovému zákonodarstvu a osobitne proti kriminalizácii tvrdení o minulosti, ktoré môže mať „mrazivý účinok“ na historický výskum a slobodu prejavu.¹³ Džin z flaše

⁸ Európsky parlament prijal 2. apríla 2009 uznesenie o európskom svedomí a totalite, v ktorom boli odsúdené všetky zločiny spáchané nacizmom, fašizmom a fašistickými a komunistickými režimami.

⁹ Platforma bola založená v Prahe v rámci summitu predsedov vlád tzv. Vyšehradskej štvorky v roku 2011 a jej cieľom je „predchádzať neznášanlivosti, extrémizmu, protidemokratickým hnutiam a opakovaniu akejkoľvek totalitnej vlády v budúcnosti.“

¹⁰ Ústav pamäti národa bol zriadený na základe zákona č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939-1989 o založení ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa). Len ťažko možno teraz uhádnuť kam by sa bol tento ústav vyvíjal nebyť tragickej smrti jeho duševného tútora a tvorcu zákona J. Lángoša v roku 2006.

¹¹ Inštitút národnej pamäti spolu s Komisiou pre stíhanie zločinov proti poľskému národu bol zriadený 19. januára 1999 zákonom z 18. decembra 1998. Postupne sa rozrystal nielen do „šírky“ (jeho pobočky sú v súčasnosti zriadené vo všetkých mestách, kde majú sídlo odvolacie súdy) ale aj do „výšky“ a v súčasnosti má postavenie kvázi – ústavného orgánu s veľkými právomocami, vrátane ochrany utajovaných skutočností. Predstavuje zvláštny mix národného bezpečnostného úradu a tajnej informačnej služby, ktorý vykonáva previerky, lustrácie ale aj vyšetrovanie zločinov proti poľskému národu.

¹² Memoriatové zákonodarstvo sa vyvíjalo v zásade v dvoch etapách. V prvej približne od roku 1985 do konca milénia, takmer výlučne v krajinách západnej Európy, najmä tam, kde boli tieto krajiny zapojené do holokaustu – Nemecko, Francúzsko, Rakúsko či Belgicko. V druhej vlne sa prenieslo do krajín strednej a východnej Európy, kde najprv pod záštitou Európskej únie sa téma holokaustu (pre liberálne demokracie bolo dôležité formovať humanistickú kultúru pamäti zameranej na pamiatku obetí nedemokratických režimov) rozšírila aj na zločiny totalitných štátov a ich obeť. Predlžoval sa však aj čas do minulosti a obeť sa personifikovali s národnými obeťami, čím sa rozširovali nielen obeť ale aj ich potenciálni páchatelia. Odborník na memoriatovú legislatívu Nikolaj Kaposov v prelomovej monografii *Memory Laws, Memory Wars* identifikoval tri dôvody osobitného a exponenciálneho nárastu memoriatovej legislatívy v strednej a východnej Európe, a to

- príliš optimistické očakávania od svetlých zajtrajškov v kapitalizme postupne ustúpili realistickejšim a komplexnejším prístupom k dejinám, čo malo za následok rozčarovanie a narastajúcu nostalgiu za obdobím komunizmu,

- oficiálna politika Európskej únie zameraná na holokaust sa síce transformovala do vnútroštátnych právnych predpisov ale nie celkom aj do praxe, pričom sa ale do memoriatových zákonov dostali aj osobitné charakteristiky a traumy spojené s vlastnou minulosťou tej – ktorej krajiny,

- Rusko ako dominujúca krajina východného (sovietskeho) bloku prišla s vlastným kľúčovým historickým príbehom, ktorému dominovala rozhodujúca úloha Zväzu sovietskych socialistických republík (označenie Ruska pred rokom 1991) pri víťazstve nad fašizmom. Pozri KOPOSOV, N. *Memory Laws, Memory Wars: The Politics of the Past in Europe and Russia*. New York: Cambridge University Press, 2018.

¹³ Upozorňuje na to napr. N. Kaposov, ktorý vystríha pred nebezpečenstvom jedinej pravdy ako aj uprednostňovania obeť jednej genocídy pred inou. KOPOSOV, N. *Historian, Memory Laws and the*

však už bol vypustený. V tom čase sa dostala v Maďarsku k moci „jednofarebná“ vláda Viktora Orbána, ktorá memoriálove zákonodarstvo preniesla na vyššiu – ústavnú úroveň. Zrodil sa mnemotechnický konštitucionalizmus v pravom slova zmysle.

Maďarsko inšpirované memoriálovým zákonodarstvom začalo ašpirovať na ochranu svojho historického príbehu najvyšším možným stupňom právnej sily, a to ústavou prijatou v roku 2011 s účinnosťou od 1. januára 2012. Historický príbeh maďarského národa bol prerozprávaný v neobyčajne rozsiahlej Preambule, ktorá z historického príbehu vynecháva „nepekné“ obdobia a činy, či zlyhania spojené napríklad s rytierom Miklósom Horthym a jeho kolaborantským režimom počas 2. svetovej vojny, kde zločiny proti ľudskosti nepáchali len cudzie okupačné sily. Na druhej strane sa o to viac vyhradzuje voči komunistickej minulosti. V pôvodnom znení zaviedla maďarská ústava pomerne širokú a všeobecnú zodpovednosť za minulé obdobie spojené s komunistickou minulosťou. V apríli roku 2013 bola novelou doplnená o čl. U, ktorým sa komunistická strana a jej satelitné politické strany vyhlásili za zločinecké, pričom ich vodcovia nesú trestnú zodpovednosť¹⁴ bez premlčania.¹⁵ Podľa K. Hálmaia však v skutočnosti nešlo o „vyrovnávanie sa z minulosťou“ ale o využitie mnemotechnického konštitucionalizmu na porušenie rovnováhy voľnej súťaže politických síl zo strany vládnucej strany, ktorá trestné konanie využíva tak, že „oslabuje politického rivala vládnucej strany Fidesz, Socialistickú stranu (nástupcu Komunistickej strany)“.¹⁶

Druhým prejavom maďarského mnemotechnického konštitucionalizmu je právna záväznosť preambuly, ktorá vychádza z čl. R ods. 3 ústavy. Podľa neho „ustanovenia základného zákona sa budú vykladať v súlade s ich účelom a ... výdobytkami našej historickej ústavy.“¹⁷ Podľa siedmej

Politics of the Past. *European Papers*, Volume 5, 2020, No 1, s. 107-117. Príkladom konkrétneho protestu historikov proti pamäťovým zákonom môže byť vyhlásenie belgických historikov z roku 2006. Pozri *Pléthore de mémoire: quand l'Etat se mêle d'histoire...*, In *La Libre Belgique*, Publié le 24-01-2006, lalibre. be, tiež publikované v *Le Soir*, 25 January 2006, lesoir. be. Dostupné na <https://www.lalibre.be/debats/opinions/2006/01/25/plethore-de-memoire-quand-letat-se-mele-dhistoire-714GDKMMPJBYYNNSTLHOF23I6YM/>

¹⁴ Zločineckým konaním podľa maďarskej ústavy je napríklad „zničenie maďarskej demokracie po 2. svetovej vojne s pomocou sovietskej vojenskej moci; nezákonné prenasledovanie, internovanie a popravy politických oponentov; porážka októbrovej revolúcie z roku 1956; ničenie právneho poriadku a súkromného majetku; vytváranie štátneho dlhu; , devastovanie hodnoty európskej civilizácie“; a zodpovednosť za všetky trestné činy, ktoré boli spáchané s politickou svojvoľou a neboli stíhané systémom trestného súdnictva z čisto politických dôvodov.“

¹⁵ Obnovenie možnosti trestnoprávneho stíhania predstaviteľov komunistického režimu vyvolalo v Maďarsku veľkú pozornosť avšak v praxi došlo len k jedinému trestnému konaniu proti Bélovi Biszkuovi, ktorý bol obvinený a neprávoplatne (trestné stíhanie bolo ukončené z dôvodu úmrtia obžalovaného v roku 2016) odsúdený za napomáhanie komunistickému režimu v súvislosti s násilným potlačením revolúcie v roku 1956.

¹⁶ HÁLMAI, G. Memory Politics in Hungary: Political Justice without Rule of Law. In. *Verfassungsblog: On Matters Constitutional*. Dostupné na <https://verfassungsblog.de/memory-politics-in-hungary-political-justice-without-rule-of-law/>

¹⁷ Benátska komisia v Stanovisku k novej Ústave Maďarska na svojom 87. plenárnom zasadnutí v dňoch 17. – 18. júna 2011 uviedla, že „je v preambule niekoľko výrokov a termínov, ktoré môžu vyvolať obavy. Tieto výroky, termíny a základný prístup sú o to problematickejšie, že podľa čl. R § 3 ústavy má mať preambula podstatný vplyv na výklad celej ústavy, a zdá sa, že sa jej poskytuje právna dôležitosť. Hoci sa preambuly väčšinou považujú za jeden z viacerých prostriedkov výkladu ústavy, odkaz na preambulu v čl. R § 3 môže v maďarskom prípade viesť k problémom, keďže textu preambuly chýba presnosť, ktorá je základom pre zákonný text a obsahuje niekoľko potenciálne kontroverzných výrokov. Odkaz na ‚historickú ústavu‘ je značne nejasný, pretože v Maďarsku existovali rôzne štádia vývoja rozličných historických pomerov a preto neexistuje jasné a jednotné ponímanie pojmu ‚historická ústava‘. Ústavný súd prvýkrát aplikoval ‚historickú ústavu‘ v rozhodnutí č. 33/2012(VII.7.)AB práve v súvislosti s výkladom obsahu a rozsahu sudcovskej nezávislosti. V tomto rozhodnutí posudzoval ústavnosť parlamentom presadzovaného skoršieho odchodu sudcov

novely maďarskej ústavy, ktorá čl. R doplnila o odsek 4: „ochrana ústavnej identity a kresťanskej kultúry Maďarska je povinnosťou každého štátneho orgánu.“ Okrem iného prostredníctvom preambuly sľubujú, že „zachováme duchovnú jednotu nášho národa zmiataného búrkami minulého storočia“, čo dáva do popredia maďarskú obeť Trianonskou zmluvou rozdeleného národa a teda povinnosť štátnych orgánov poskytovať ochranu všetkým maďarom v tzv. karpatskej kotline bez ohľadu na štátne hranice, čo môže byť v zárodku (nielen) pamäťovej vojny so svojimi susedmi.¹⁸

Tretím a bezprostredným efektom mnemotechnického konštitucionalizmu bolo prinavrátanie historických označení niektorým štátnym orgánom. Medzi nimi sa premenoval najvyšší súd na *kúriu*, čo V. Orbán využil k tomu, aby sa zbavil silného a vplyvného oponenta jeho justičných reforiem Istvána Baka ako predsedu najvyššieho súdu a bývalého sudcu Európskeho súdu pre ľudské práva.¹⁹ Jednoducho *ex constitutione* naviazal zánik funkcie predsedu najvyššieho súdu na premenovanie najvyššieho súdu na *kúriu*. Rovnako s negatívnou odozvou, tentoraz na Súdnom dvore Európskej únie, sa stretlo ústavné zníženie veku odchodu do dôchodku sudcov zo 70 rokov na 62 rokov v rozhodnutí č. C-286/12 zo dňa 6. novembra 2012. Nová maďarská ústava v rámci tzv. *court-packingu* navyše nezakotvila „nezávislosť ústavného súdu a ani základné garancie nezávislosti justície a justičnej správy“,²⁰ čím sa Maďarsko priamo odklonilo od hodnoty právneho štátu.

Zdôrazňovanie významu historickej ústavy Maďarska, ktorá je podobne ako britská výsledkom obyčajového práva, využíva maďarský ústavný súd aj na odôvodnenie predností historických koreňov maďarskej ústavnej identity pred právom Európskej únie čo naznačil maďarský ústavný súd v rozhodnutí z 5. decembra 2016, 22/2016(XII.5)AB. Podľa M. Könczöla a I. Keverváriho ústavný súd „rozhodol, že bez ohľadu na prednosť práva EÚ môžu existovať výnimočné prípady, v ktorých môžeme, ako možnosť ultima ratio [...] preskúmať, či výkon právomocí na základe článku E ods. 2 základného zákona vedie k porušovaniu ľudskej dôstojnosti podstatného obsahu akéhokoľvek iného základného práva alebo suverenity (vrátane rozsahu kompetencií prenesených štátom)

do dôchodku. Zdôraznil, že výklad Základného zákona sa nebude robiť na základe samotnej „historickej ústavy“ ale len v súvislosti s jej „výdobytkami“ (úspechmi), pričom je na ústavnom súde, aby posúdil, ktoré sú to, resp. aká právna norma uplatňovaná v uhorskej histórii sa bude aplikovať. V ďalšom rozhodnutí 26/2015 (VII.21) AB, v ktorom sa tiež zaoberal súdnou mocou využil ústavný súd pri svojom výklade zákon č. IV z roku 1869, ktorý sa tiež zaoberal oddelením súdnej moci od výkonnej moci, pričom mal zaujať postoj k nezávislosti súdnictva v súvislosti so súdnym prieskumom poplatkov za parkovanie. Bližšie VÖRÖS, J. A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatabán. *Közjogi Szemle*, 2016/4, s. 454-457. Veľká polemika vznikla v súvislosti s tým, či súčasťou „historickej ústavy“ sú aj jeho vlastné (ústavného súdu) rozhodnutia, ktoré síce vydal po 2. máji 1990 (obnovenie štátneho sebaurčenia Maďarska) avšak na základe ústavy z roku 1949 (síce po roku 1990 výrazne novelizovanej) o ktorej preambula maďarskej ústavy hovorí, že „komunistickú ústavu z roku 1949 neuznávame, pretože bola základom tyranskej vlády a preto ju vyhlasujeme za neplatnú.“ Do tejto polemiky neskôr zasiahla „dvojtretinová väčšina“ parlamentu, ktorá v ďalšej novele ústavy tieto rozhodnutia ústavného súdu spochybnila. K pochopeniu maďarského ústavného vývoja pozri HALÁSZ, I. Historická, neviditeľná alebo chartálna ústava? Zvláštnosti maďarského ústavnoprávneho vývoja pred rokom 1989 a po ňom. Dostupné na https://karolinum.cz/data/clanek/1135/PHS_43.199-221.pdf

¹⁸ BELAVUSAU. U. Mnemonic constitutionalism and Rule of Law in Russia and Hungary. *Interdisciplinary Journal of Populism*. Volume 1, 2020, Issue 1, s. 21.

¹⁹ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Baka proti Maďarsku* (z 23. júna 2016, č. 2026/12) sa síce stalo precedenčným pre slobodu prejavu sudcov ale na zánik funkcie predsedu súdu už nemalo žiadny vplyv.

²⁰ MÉSZÁROS, L. Aktuálne otázky nezávislosti justície v Maďarsku. In. ŠIMÍČEK, V. (eds.) *Nezávislosť súdnej moci*. Praha: Leges, 2020, s. 122.

a ústavnej identity Maďarska,²¹ pričom „ústavnú identitu“ Maďarska stotožnil ústavný súd s „historickou ústavou“.

Na rozdiel od Maďarska Poľsko pri odklone od princípov právneho štátu, najmä v súvislosti s tzv. dekomunizáciou justície nevyužíva ústavu ale Ústav pamäti národa, ktorému sústavne pridáva právomoci pomocou memoriálového zákonodarstva. Druhým rozdielom medzi Maďarskom a Poľskom je to, že kým Maďarsko počas 2. svetovej vojny prostredníctvom „hortyovského režimu“ (v maďarskej historickej ústave nemá miesto a teda ústavnoprávne ako keby nikdy neexistoval) priamo kolaborovalo s Nemeckom tak Poľsko sa považovalo výlučne za obeť 2. svetovej vojny. Sloboda prejavu po roku 1989 však otvorila archívy a uvoľnila ruky historikom a vyšli najavo aj také udalosti ako napríklad upálenie stoviek Židov v dedinke Jedwabne ich poľskými susedmi a bez participácie okupantov.²² Reakciu vlády na tieto odhalenia však bolo prijatie novej trestnoprávnej úpravy, ktorá zaviedla v roku 2006 novú skutkovú podstatu trestného činu verejného obvinenia poľského národa z účasti na komunistických zločinoch.²³ Ústavný súd predmetnú novelu rozhodnutím z 19. septembra 2008 č. K5/07 vyhlásil za protiústavnú avšak nie z dôvodu porušenia práva na slobodu prejavu ale z porušenia pravidiel legislatívneho procesu.

Nový dych nabralo memoriálové zákonodarstvo v Poľsku príchodom vládnej strany Právo a spravodlivosť v roku 2015. Už v roku 2016 bolo prijatých viacero protikomunistických zákonov, ktoré postihovali osobitné sociálne zabezpečenie (najmä dôchodok) bývalých zamestnancov rôznych zložiek štátu, najmä represívnych, a to bez ohľadu na mieru (rozsah a spôsob) či čas ich pôsobenia v tomto režime. S účinnosťou od 1. apríla 2016 bol tiež prijatý zákon o zákaze propagácie komunizmu alebo iného totalitného systému, ktorý bol sprevádzaný ďalšou vlnou premenovávaní ulíc, budov či iných verejnoprospešných zariadení.²⁴ To hlavné v oblasti memoriálového zákonodarstva však prišlo v roku 2018. Sejm poučený rozhodnutím poľského ústavného súdu, ktorý sa týkal formálnych pochybení pri prijímaní novej skutkovej podstaty trestného činu obviňovania poľského národa zo zločinov spáchaných počas 2. svetovej vojny prijal novelu zákona o Inštitúte pamäti národa. Oficiálnou zámienkou k tomu bolo zaužívané označovanie koncentračných táborov umiestnených na území Poľska ako „poľské koncentračné tábory“ či „poľské tábory smrti“. Paradoxne sa tak pôvodná trestnosť spochybňovania holokaustu a existencie koncentračných táborov zmenila na trestnú zodpovednosť za tvrdenia spojené s označovaním koncentračných táborov bez toho, aby ich existencia bola spochybňovaná. Táto novela zákona nadväzovala aj na poľský pamäťový zákon ešte z roku 1998, ktorý zakazoval popieranie „zločinov spáchaných proti osobám poľskej národnosti a poľským občanom.“ Išlo tu o pokus bagatelizovať dôležitosť holokaustu a za hlavné obeť 2. svetovej vojny považovať Poliakov a nie Židov.²⁵ Súčasťou tejto novely zákona o Inštitúte pamäti národa bolo opäť aj rozšírenie jeho právomoci v súvislosti s odhaľovaním a stíhaním zločinov

²¹ KÖNCZÖL, M., KEVERVÁRI, I. History and Interpretation in the Fundamental Law of Hungary. *European Papers*, Volume 5, 2020, Issue 1, s. 171. Pozri tiež MOHAY, Á, TÓTH, N. Decision 22/2016(XII.5.)AB on the Interpretation of Article E) (2) of the Fundamental Law. *America Journal of International Law*, 2017, s. 468 a nasl.

²² GROSS, J. T. Neighbors: *The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne*. Princeton: Princeton University Press, 2001.

²³ V dôvodovej správe (tlač Sejmu č. 334/V had.) sa k tomu uvádza: „Veľmi často sme na medzinárodnej scéne svedkami falošných obvinení namierených proti národu aj poľským občanom z údajnej pomoci alebo spolupráce so zločineckými režimami – nacistickým a komunistickým. Navrhovaná zmena má vybaviť Inštitút národnej pamäti novými nástrojmi na zlepšenie a urýchlenie stíhania takýchto zločinov a na obhajobu historickej pravdy.“ Bližšie BIKONT, A. *The Crime and the Silence: Confronting the Massacre of Jewish in Wartime Jedwabne*. New York: Straus and Giroux, 2016.

²⁴ Bližšie BELAVUSAU, U., GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, A. Epilogue: Mnemonic Constitutionalism in Central and Eastern Europe. *European Papers*, Volume 5, 2020, Issue 3, s. 1241.

²⁵ Práve prudká negatívna reakcia na novú právnu úpravu z roku 2018 zo strany Izraela a USA viedla poľského prezidenta k tomu, že novelu zákona o Inštitúte pamäti národa síce podpísal ale obratom podal podnet na ústavný súd na preskúmanie jej ústavnosti.

spáchaných nacistami a komunistami. Po novom k nim pribudli aj zločiny spáchané ukrajinskými nacionalistami a členmi ukrajinských formácií kolaborujúcich s Treťou nemeckou ríšou, pričom táto novela ich definovala ako činy spáchané ukrajinskými nacionalistami v rokoch 1925-1950 zahŕňajúce použitie násillia, teroru alebo iné formy porušovania ľudských práv voči poľskému obyvateľstvu. Je síce pravdou, že ústavný súd v rozhodnutí z roku 2019 rozhodol o rozpore pojmu „ukrajinskí nacionalisti“ s princípom určitosti odvodeným z čl. 1 poľskej ústavy²⁶ ale na kriminalizáciu popierania zločinov spáchaných ukrajinskými nacionalistami citlivo reagovala Ukrajina v kontexte tzv. pamäťových vojen medzi Poľskom, a Ukrajinou.²⁷

Ukrajina svoj tzv. dekomunizačný balíček zákonov²⁸ prijala už 9. apríla 2015 v rámci tretej fázy dekomunizácie histórie sprevádzanej symbolickým búraním sôch V. I. Lenina po celej Ukrajine. Už prvý zákon o odsúdení komunistických a národnosocialistických režimov a zákazu propagácie ich symbolov pritiahol pozornosť Benátskej komisie,²⁹ ktorá napríklad kritizovala trestný postih za „propagandu totality“ bez jasného definovania tohto pojmu, pričom zákon ukladá prísne tresty v podobe odňatia slobody až na päť rokov a konfiškácie majetku. Rovnako sankcionuje aj verejné popieranie zločinnosti komunistického totalitného režimu, výrobu a/alebo šírenie a verejné používanie produktov obsahujúcich symboly komunistického a nacistického režimu.³⁰ Fakticky tým sankcionuje nielen používanie symboliky Veľkej vlasteneckej vojny, ale napríklad aj hranie ruskej hymny, ktorá je v podstate „reinkarnáciou“ hymny Zväzu sovietskych socialistických republík.³¹

Nemenej problematický je aj druhý zákon, ktorý má naopak pozitívny prístup k dejinám a buduje historický príbeh „bojovníkov za nezávislosť Ukrajiny“. Tento mýtický príbeh je problematicky minimálne z dvoch dôvodov, a to

- možnej šírky počtu bojovníkov z hľadiska ich členstva vo veľkom a pestrom množstve organizácií bojujúcich za nezávislosť Ukrajiny, vrátane Ukrajinskej povstaleckej armády

²⁶ Spolu s pojmom „ukrajinskí nacionalisti“ použil poľský zákonodarca aj pojem východného Malopoľska, ktorý tiež nemá legislatívnu oporu a ústavný súd z hľadiska neurčitosti vyhlásil aj používanie tohto pojmu za protiústavné. Nič to však nemení na skutočnosti, že sporné ustanovenia zákona v platnom znení sa týkajú „zločinov príslušníkov ukrajinských formácií kolaborujúcich s Treťou ríšou...“, vrátane vyvraždenia židovského obyvateľstva a genocídy občanov Druhej Poľskej republiky v oblasti Volyne. Bližšie WYRZYKOWSKI, M., Waking up Demons: Bad Legislation for an Even Worse Case. *European Papers*, Volume 5, 2020, Issue 3, s. 1171-1189.

²⁷Bližšie BELAVUSAU, U., GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, A., MÄLKSOO, M. Memory Laws and Memory Wars in Poland, Russia and Ukraine. *Jahrbuch des öffentlichen Rechts*, 69, 2021, s. 95-117.

²⁸ Išlo o štyri zákony:

- zákon č. 317-VIII o odsúdení komunistických a národnosocialistických režimov a zákaz propagácie ich symbolov,
- zákon č. 314-VIII o právnom postavení a uctení si pamiatky bojovníkov za nezávislosť Ukrajiny v 20. storočí,
- zákon č. 315-VIII o zvečnení víťazstva nad nacizmom v druhej svetovej vojne v rokoch 1935-1945,
- zákon č. 316-VIII o prístupe k archívom represívnych zložiek komunistického totalitného režimu z rokov 1917-1991.

²⁹ Pozri Stanovisko Benátskej komisie z 21. decembra 2015, CDL-A(2015)041.

³⁰ Bližšie CHERVIATSOVA, A. Memory as battlefield: European memorial laws and freedom of speech. *The International Journal of Human Rights*, Volume 25, 2021, Issue 4; CHERVIATSOVA, A. On the Frontline of Memory Wars: Memory and Policy In Ukraine. *European Papers*. 2020, Wolume 5, Issue 1, s. 119-136

³¹ Dňa 1. júna 2019 prijal ukrajinský ústavný súd rozhodnutie o ústavnosti prvého zákona z protikomunistického balíčka. Potvrdil v ňom ústavnosť tohoto zákona a fakticky tým legitimizoval vládnu politiku dekomunizácie, ktorou sa zrovnoprávňuje sovietsky a nacistický totalitný režim. Zákon deklaroval zločinnosť oboch týchto režimov a sankcionoval používanie ich symbolov. Prístupné na <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-iii#Text>

(UPA), ktorá je spájaná s násilným a neľudským vraždením poľských civilistov na západnej Ukrajine v rokoch 1943-1944, ktorú drsným spôsobom vykreslil film W. Smarzowského Volyň, čo vyvolalo pamäťovú vojnu Ukrajiny s Poľskom,

- legalizácie všetkých možných spôsobov boja, ktoré bojovníci za nezávislosť Ukrajiny použili.

Prvý dekomunizačný ukrajinský zákon bol odpoveďou (pamäťovou vojnou) na kľúčový memoriálový zákon, ktorý prijalo Rusko na jar 2014.³²

Predmetný ruský zákon okrem iného

- zaviedol trest odňatia slobody za „popieranie faktov“ súvisiacich s akciami červenej armády počas vojny alebo za „znesvätenie symbolov vojenskej slávy“ v čl. 3, ktorý prepojil pamäťovú vojnu medzi Ruskom a Ukrajinou s ozbrojeným konfliktom na Donbase a Kryme v roku 2014,
- novelizoval Trestný zákon tak, že za trestný čin (sankcionovaný peňažným trestom alebo odňatím slobody až na tri roky) považuje popieranie skutočností zistených v Norimberskom procese ako aj šírenie vedome nepravdivých informácií o činnosti ZSSR počas 2. svetovej vojny,
- stanovuje, že „verejné šírenie informácií vyjadrujúcich zjavnú neúctu k spoločnosti o dňoch vojenskej slávy Ruska a pamätných dátumoch spojených s obranou vlasti alebo verejné urážky symbolov ruskej vojenskej slávy sa trestajú pokutou až do výšky 300000 rubľov alebo nápravnými prácami do jedného roka.“

V reakcii na prvý ukrajinský dekomunizačný zákon (spochybňovanie Veľkej vlasteneckej vojny a trestnoprávne stíhanie jej propagátorov) a po vzore Maďarska (zakotvenie tzv. pamäťových noriem priamo do ústavy s priamo vymožitelnou právnou záväznosťou) „povzniesol“ memoriálové zákonodarstvo na mnemotechnický konštitucionalizmus aj V. Putin. V novele Ústavy Ruska v roku 2020, popri *de facto* predĺžení funkcie prezidenta až do roku 2034, Ruská дума zaviedla do ústavného textu zákaz znížiť význam hrdinstva ľudu pri obrane vlasti. Veľkú vlasteneckú vojnu tak ruská ústava považuje za hlavný historický zdroj identity Ruska. Rovnako ako V. Orbán tak aj V. Putin zvýšil legitimitu tejto ústavnej zmeny ešte aj tým, že ju dal odobriť referendum v lete 2020.

Pamäťové vojny a oslabenie právneho štátu v krajinách strednej a východnej Európy sú dôsledkom uchopenia dejín rukami politikov a práve preto by mali dejiny a história zostať v rukách historikov.

Použitá literatúra

- BELAVUSAU, U. Mnemonic Constitutionalism and Rule of Law in Hungary and Russia. *Interdisciplinary Journal of Populism*, Volume 1, Issue, 1. 2020, s. 18.
- BELAVUSAU, U., GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, A., MÄLKSOO, M. Memory Laws and Memory Wars in Poland, Russia and Ukraine. *Jahrbuch des öffentlichen Rechts*, 69, 2021, s. 99
- BELAVUSAU, U., GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, A. Epilogue: Mnemonic Constitutionalism in Central and Eastern Europe. *European Papers*, Volume 5, 2020, Issue 3, s. 1241
- BIKONT, A. *The Crime and the Silence: Confronting the Massacre of Jewish in Wartime Jedwabne*. New York: Straus and Giroux, 2016
- FRONZA, E. *Memory and Punishment. Historical Denialism, Free Speech and the Limits of Criminal Law*. Haag: Springer, 2018
- GROSS, J. T. *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne*. Princeton: Princeton University Press, 2001
- HALÁSZ, I. Historická, neviditeľná alebo chartálna ústava? Zvláštnosti maďarského ústavnoprávneho vývoja pred rokom 1989 a po ňom.

³² Tento zákon bol nazvaný ako *O zmenách v osobitných zákonoch Ruskej federácie (O vnesení inžmenenij v otdeľnyje zakonodatelnye akty Rossijskoy Federatsii)*. Rossijskaja gazeta, 7 máj 2014. Dostupné na <https://rg.ru/documents/2014/05/07/reabilitacia-dok.html>

- HÁLMAI, G. Memory Politics in Hungary: Political Justice without Rule of Law. In. *Verfassungsblog: On Matters Constituiona*. Dostupné na <<https://verfassungsblog.de/memory-politics-in-hungary-political-justice-without-rule-of-law/>>
- CHERVIATSOVA, A. Memory as battlefield: European memorial laws and freedom of speech. *The International Journal of Human Rights*, Volume 25, 2021, Issue 4; CHERVIATSOVA, A. On the Frontline of Memory Wars: Memory and Policy In Ukraine. *European Papers*. 2020, Wolume 5, Issue 1, s. 119-136
- KOPOSOV, N. Historian, Memory Laws and the Politics of the Past. *European Papers*, Volume 5, 2020, No 1, s. 107-117
- KOPOSOV, N. *Memory Laws, Memory Wars: The Politics of the Past in Europe and Russia*. New York: Cambridge University Press, 2018
- KÖNCZÖL, M., KEVERVÁRI, I. History and Interpretation in the Fundamental Law of Hungary. *European Papers*, Volume 5, 2020, Issue 1, s. 171
- MÉSZÁROS, L. Aktuálne otázky nezávislosti justície v Maďarsku. In. ŠIMÍČEK, V. (eds.) *Nezávislost soudní moci*. Praha: Leges, 2020, s. 122
- MOHAY, Á, TÓTH, N. Decision 22/2016(XII.5.)AB on the Interpretation of Article E) (2) of the Fundamental Law. *America Journal of International Law*, 2017, s. 468 a nasl.
- OROSZ, L., SVÁK, J. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I. Základne princípy a ľudské práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 2
- SVÁK, J., GRÜNWARD, T. *Nadnárodné systémy ochrany ľudských práv. I. zväzok. Štruktúra systémov a ochrana politických práv*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 246-247
- WYRZYKOWSKI, M., Waking up Demons: Bad Legislation for an Even Worse Case. *European Papers*, Volume 5, 2020, Issue 3, s. 1171-1189

Kontaktné údaje:

prof. JUDr. Ján Svák, DrSc.
jan.svak@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo nám. č. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

(NE)POTREBNOSŤ VYMÁHANIA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD V PRÁVNOM ŠTÁTE

Ondrej Laciak

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Criminal law Committee of the Council of Bars and Law societies of Europe (CCBE)

Abstrakt: Tento príspevok analyzuje, či je v právnom štáte potrebné domáhať sa základných ľudských práv a slobôd a ich ochrany.

Kľúčové slová: právny štát, ľudské práva a základné slobody.

Abstract: This paper analyzes whether there is a need for an enforcement of the fundamental human rights and freedoms in the rule of law state.

Key words: rule of law, human rights and fundamental freedoms.

1 ÚVOD

Na úvod si môžeme nastoliť otázku, či štát, v ktorom nebude potrebné domáhať sa základných ľudských práv a slobôd, pretože budú v absolútnej miere dodržiavané a zo strany štátnych orgánov rešpektované, nie je utopistickou predstavou. My právnici ale takúto utópiu v predstavách filozofov, pomenujeme právny štát. Teda ideálny právny štát, resp. fungujúci právny štát.

2 PRÁVNÝ ŠTÁT

Pojem právny štát sa prvýkrát objavil v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Golder v. Spojené Kráľovstvo.¹ V tomto prípade súd založil svoj široký výklad článku 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (právo na spravodlivý proces), z ktorého vyvodzoval prirodzené právo na prístup k súdom, s odkazom na „právny štát/rule of law/prééminence du droit“ uvedený v preambule Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Podľa súdu by bolo chybou chápať zásadu „prééminence du droit“ ako iba „viac-menej rétorický odkaz“, ktorý nemá význam pre tých, ktorí vykladajú Dohovor. Jedným z dôvodov, prečo sa signatárske štáty rozhodli urobiť prvé kroky pre kolektívne vymáhanie niektorých práv uvedených vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv bola ich hlboká viera v právny štát“ (§ 34).² Hoci v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva neexistuje abstraktná definícia právneho štátu, súd postupne rozvinul rôzne materiálne záruky, ktoré možno z tohto pojmu odvodiť. Patria sem zásada zákonnosti alebo predvídateľnosti, zásada právnej istoty, zásada rovnosti jednotlivcov pred zákonom, princíp kontroly výkonnej moci, zásada možnosti opravného prostriedku pred súdom a právo na spravodlivý proces. Niektoré z týchto princípov spolu úzko súvisia a možno ich zaradiť do kategórie zákonnosti a spravodlivého procesu. Všetky majú za cieľ chrániť jednotlivca pred svojvôľou (arbitrárnosťou), najmä vo vzťahoch medzi jednotlivcom a štátom.

Od rozhodnutia vo veci Golder v. Spojené Kráľovstvo sa zásada právneho štátu stala vedúcou zásadou pre rozhodovaciu prax Európskeho súdu pre ľudské práva. Ako možno vidieť na nasledujúcich citátoch formulácii z rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva, „*inšpiruje celý*

¹ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Golder v. Spojené kráľovstvo z 21.2.1975 č. sťažnosti 4451/70.

² Tamtiež.

Dohovor“ (Engel proti Holandsku, § 69),³ „je obsiahnutá vo všetkých článkoch *Dohovoru*“ (Amuur proti Francúzsku, § 50)⁴, je definovaná ako „jeden zo základných princípov demokratickej spoločnosti“ (Klass v. Nemecko, § 55)⁵. Úzky vzťah medzi právnym štátom a demokratickou spoločnosťou bol zdôraznený súdom prostredníctvom rôznych konštatovaní v jednotlivých rozhodnutiach napríklad „demokratická spoločnosť prikláňajúca sa k právnemu štátu“ (Winterwerp proti Holandsku, § 39)⁶, „demokratická spoločnosť založená na vláde práva/rule of law“ (Vereiniging Weekblad Bluf! proti Holandsku, § 35),⁷ a systematickejšie to súd formuloval ako „právný štát v demokratickej spoločnosti“ (Malone proti Spojenému kráľovstvu, 2. august 1984, § 79).⁸ Súc prepojený s pojmom „demokratická spoločnosť“, súvisí právný štát aj so širším pojmom „európsky verejný poriadok“ (Zjednotená komunistická strana Turecka a iní proti Turecku, 30. januára 1998, § 45)^{9,10}.

3 REŠPEKTOVANIE ĽUDSKÝCH PRÁV A ZÁKLADNÝCH SLOBÔD

Preambula Všeobecnej deklarácie ľudských práv Organizácie spojených národov konštatuje, že uznanie prirodzenej dôstojnosti a rovných a neodcudziteľných práv členov ľudskej rodiny je základom slobody, spravodlivosti a mieru na svete a za najvyšší cieľ ľudstva považuje, aby sa ľudské práva chránili zákonom a kladie požiadavku všeobecného uznávania a zachovávanania ľudských práv a základných slobôd.¹¹

³ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva (Veľká komora) vo veci Engel a i. v. Holandsko z 8.6. 1976.

⁴ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Amuur v. Francúzsko z 25.6. 1996, č. sťažnosti 19776/92.

⁵ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Klass v. Nemecko z 6.9. 1978, č. sťažnosti [5029/71](#).

⁶ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Winterwerp v. Holandsko z 24.10. 1979, č. sťažnosti 6301/73.

⁷ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Vereniging Weekblad Bluf! v. Holandsko z 9.2.1995, č. sťažnosti 16616/90.

⁸ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Malone v. Spojené kráľovstvo z 2.8.1984, č. sťažnosti 8691/79.

⁹ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Zjednotená komunistická strana Turecka a iní proti Turecku z 30.1.1998, č. sťažnosti 19392/92.

¹⁰ SICILIANOS, L.,A.: The Rule of Law and the European Court of Human Rights: the independence of the judiciary Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Montenegro, 28 February 2020. Dostupné na:

https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20200228_Sicilianos_Montenegro_ENG.pdf

¹¹ Skrátene a preformulované znenie preambuly Všeobecnej deklarácie ľudských práv Organizácie spojených národov.

Úplné znenie preambuly Všeobecnej deklarácie ľudských práv Organizácie spojených:

PREAMBULA

Vo vedomí, že uznanie prirodzenej dôstojnosti a rovných a neodcudziteľných práv členov ľudskej rodiny je základom slobody, spravodlivosti a mieru na svete, že neuznanie ľudských práv a pohrdanie nimi viedlo k barbarským činom, ktoré urážajú svedomie ľudstva, a že vybudovanie sveta, v ktorom ľudia zbavení strachu a núdze sa budú tešiť slobode prejavu a presvedčenia, bolo vyhlásené za najvyšší cieľ ľudstva, že je nutné, aby sa ľudské práva chránili zákonom, ak nemá byť človek donútený uchýliť sa, až keď všetko ostatné zlyhalo, k odboju proti tyranii a útlaku, že je nutné podporovať rozvoj priateľských vzťahov medzi národmi, že národy Organizácie Spojených národov zdôraznili v Charte znovu svoju vieru v základné ľudské práva, v dôstojnosť a hodnotu ľudskej osobnosti, v rovnaké práva mužov a žien, že sa rozhodli podporovať sociálny pokrok a vytvoriť lepšie životné podmienky vo väčšej slobode, že členské štáty prevzali záväzok zaistiť v spolupráci s Organizáciou Spojených národov všeobecné uznávanie a zachovávanie ľudských práv a základných slobôd a že rovnaké chápanie týchto práv a slobôd má nesmierny význam pre dôsledné splnenie tohto záväzku, vyhlasuje

VALNÉ ZHRMAŽDENIE

túto Všeobecnú deklaráciu ľudských práv ako spoločný cieľ pre všetky národy a všetky štáty, aby sa každý jednotlivec a každý orgán spoločnosti, majúc túto deklaráciu stále na mysli, snažil vyučovaním

Podľa úvodnej preambuly Dohovoru o ochrane ľudských práva a základných slobôd sú základné slobody základom spravodlivosti a mieru vo svete, pričom sú najlepšie zachovávané na jednej strane účinnou politickou demokraciou a na strane druhej spoločným poňatím a dodržiavaním ľudských práv, od ktorých závisia.¹²

Podľa Preambuly Charty základných práv Európskej únie¹³ je Únia založená na nedeliteľných a univerzálnych hodnotách ľudskej dôstojnosti, slobody, rovnosti a solidarity; je založená na zásadách demokracie a právneho štátu.

a výchovou rozšíriť úctu k týmto právam a slobodám a zaistiť postupnými opatreniami vnútroštátnymi i medzinárodnými ich všeobecné a účinné uznávanie a zachovávanie ako medzi ľuďmi členských štátov samotných, tak medzi ľuďmi území, ktoré sú pod ich správou.

¹² Skrátené a preformulované znenie preambuly Dohovoru o ochrane ľudských práva a základných slobôd.

Úplné znenie preambuly Dohovoru o ochrane ľudských práva a základných slobôd:

„Podpísané vlády, členovia Rady Európy, majú na zreteli Všeobecnú deklaráciu ľudských práv vyhlásenú Valným zhromaždením Organizácie Spojených národov 10. decembra 1948; majú na zreteli, že cieľom tejto deklarácie je zabezpečiť všeobecné a účinné uznávanie a dodržiavanie práv v nej vyhlásených; majú na zreteli, že cieľom Rady Európy je dosiahnutie väčšej jednoty medzi jej členmi, a že jedným zo spôsobov, ktorým sa má tento cieľ naplniť, je ochrana a ďalší rozvoj ľudských práv a základných slobôd; znovu potvrdzujúc svoju hlbokú vieru v tie základné slobody, ktoré sú základom spravodlivosti a mieru vo svete, a ktoré sú najlepšie zachovávané na jednej strane účinnou politickou demokraciou a na strane druhej spoločným poňatím a dodržiavaním ľudských práv, od ktorých závisia; rozhodnuté, že ako vlády európskych štátov, ktoré sú rovnakého zmysľania a ktoré majú spoločné dedičstvo politických tradícií, ideálov, slobody a právneho štátu, podniknú prvé kroky ku kolektívnemu zaručeniu niektorých práv vyhlásených vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv; Potvrdzujúc, že Vysoké zmluvné strany majú v súlade so zásadou subsidiarity primárnu zodpovednosť za zabezpečenie práv a slobôd vymedzených v tomto Dohovore a jeho Protokoloch, a že v tomto ohľade disponujú mierou voľnej úvahy, ktorá podlieha kontrolnej právomoci Európskeho súdu pre ľudské práva zriadeného týmto Dohovorom, dohodli sa takto:“

¹³ Skrátená časť preambuly Charty základných práv Európskej únie (2016/C 202/02).

Úplné znenie preambuly Charty základných práv Európskej únie:

Preambula

Národy Európy sa rozhodli vytváraním stále užšieho vzäzku zdieľať mierovú budúcnosť na základe spoločných hodnôt. Pamätajúc na svoje duchovné a morálne dedičstvo, je Únia založená na nedeliteľných a univerzálnych hodnotách ľudskej dôstojnosti, slobody, rovnosti a solidarity; je založená na zásadách demokracie a právneho štátu. Do stredobodu svojej činnosti stavia človeka, a to zavedením občianstva Únie a vytvorením priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. Únia prispieva k zachovaniu a rozvoju týchto spoločných hodnôt pri rešpektovaní rozmanitosti kultúr a tradícií národov Európy, ako aj národnej identity členských štátov a organizácie ich orgánov verejnej moci na ústrednej, regionálnej a miestnej úrovni; usiluje sa podporovať vyvážený a trvalo udržateľný rozvoj a zabezpečuje voľný pohyb osôb, služieb, tovaru a kapitálu, ako aj slobodu usadiť sa. Na tento účel je potrebné posilniť ochranu základných práv s ohľadom na vývoj spoločnosti, sociálny pokrok, vedecký a technický rozvoj, a to zviditeľnením týchto práv v charte. Rešpektujúc právomoci a úlohy Únie, ako aj dodržiavanie zásady subsidiarity, táto charta opätovne potvrdzuje práva vyplývajúce najmä z ústavných tradícií a medzinárodných záväzkov spoločných pre členské štáty, Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, sociálnych chár prijatých Úniou a Radou Európy, ako aj judikatúry Súdneho dvora Európskej únie a Európskeho súdu pre ľudské práva. V tejto súvislosti budú súdy Únie a členských štátov vykladať túto chartu s náležitým zreteľom na vysvetlivky pripravené pod vedením predsedníctva Konventu, ktorý vypracoval chartu, a aktualizované pod vedením predsedníctva Európskeho konventu. Uplatňovanie týchto práv zahŕňa zodpovednosť a povinnosť vo vzťahu k iným osobám, spoločenstvu ľudí a budúcim generáciám. Únia z tohto dôvodu uznáva ďalej uvedené práva, slobody a zásady.

Hoci znenie uvedených preambúl bolo tvorcami a signatármi mienené čestne a úprimne, realita aplikačnej praxe v jednotlivých štátoch je iná. Áno, sú štáty, kde je rešpekt k základným právam a slobodám citeľnejší a ich ochrana fungujúca. No sú aj štáty, kde ľudské práva a základné slobody sú deklarované v ústavách a záväzkoch plynúcich z medzinárodných zmlúv, ale realita tomu vždy nenasvedčuje.

Je ale treba povedať, že ani štáty prvej skupiny nie sú úplne ideálne. Inými slovami, asi neexistuje štát, kde by vôbec neprichádzalo k porušeniam ľudských práv a základných slobôd v žiadnom prípade. To by sme naozaj hovorili o ideálnom štáte, ktorý asi neexistuje. Ako dobrý príklad uvedeného sú tzv. Vysoké zmluvné strany Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Takýchto štátov je k dnešnému dňu 47, od 16. septembra 2022 ich bude 46, keďže Ruská federácia Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd vypovedala a rovnako aj nebude členským štátom Rady Európy.

Hoci všetky tieto subjekty medzinárodného práva pristúpili k záväzku rešpektovať, dodržiavať a chrániť základné ľudské práva a slobody, už len počet sťažností podaných pre deklarované porušenia práv a slobôd priznaných Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd v znení jeho protokolov, ako aj počet rozsudkov, ktoré porušenia základných práv a slobôd konštatovali, preukazuje, že aplikačná prax nie je vždy ideálna. Z členských štátov Európskej únie, ktoré sú zároveň všetky aj Vysoké zmluvné strany Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, za rok 2021 najviac sťažností bolo podaných proti Taliansku, Rumunsku a Poľsku.¹⁴ Za rok 2021 bolo podaných vyše štyridsaťštyritisíc sťažností a rozsudkov konštatujúcich porušenie základných práv sťažovateľov niektorým z štátov, ktorý je Vysokou zmluvou stranou Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej aj len „Dohovor“) bolo vydaných vyše tritisíc.

Je možné v právnom štáte, teda v štáte vlády práva, dúfať, že nebude potrebné vymáhať rešpektovanie a absolútne dodržiavanie ľudských práv a základných slobôd? Na „papieri“ určite. Ale akonáhle do živého práva je vnesené „subjektívno“ ľudského faktora, je viac ako isté, že do absolútneho ideálu sa štát nedostane. Je ale jedným dychom potrebné konštatovať, že sú štáty s vyspelejším a citlivejším vnímaním ľudských práv a základných slobôd zo strany občanov, a tým aj ľudí v pozíciách v orgánoch verejnej moci, čo zaiste spôsobí aj nižšie percento porušení štátom deklarovaných základných práv a slobôd. Miera vyspelosti vnímania a citu k ľudským právam a slobodám závisí od mnohých faktorov. Zaiste je jeden z hlavných predpokladov kvalitná vnútroštátna legislatíva. No historický kontext, kultúra a regionálne špecifiká zohrávajú rovnako výraznú rolu. Rovnakú, ak nie najzásadnejšiu rolu má aj vzdelanie a právne povedomie ľudí vo všeobecnosti, no osôb aplikujúcich právo obzvlášť.

Štatisticky najväčší porušovateľ základných práv a slobôd priznaných Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd je Ruská federácia a Turecko. Určite v prípade Ruskej federácie je štatistika ovplyvnená aj počtom obyvateľov, ale aj v pomere k iným štátom, ktoré sú zmluvné štáty tohto dohovoru, je zrejme, že práve v tejto krajine prichádza k porušeniu základných práv a slobôd najčastejšie. Paradoxom je, že práve tento štát má aj najväčšie percento nevykonaných rozsudkov Európskeho súdu pre ľudské práva. A tiež je tento štát, bez prejudikovania konania pred Európskym súdom pre ľudské práva podľa článku 33 Dohovoru proti Ukrajine, asi najväčší ignorant hodnôt, na ktorých vyspelé európske spoločensvo stojí a hrdí sa nimi.

4 ZÁVER

Záverom môžem uviesť zaujímavú reminiscenciu spoza oceánu. V období môjho výskumného pobytu na univerzite v Spojených štátoch amerických, mi viacero kolegov akademikov so závisťou hovorilo, že obdivujú, ako sú v Európe inštitucionálne chránené ľudské práva a základné slobody a aký mechanizmus ich domáhania na nadnárodnej úrovni je od roku 1950, resp. 1959 (odkedy začal Európsky súd pre ľudské práva fungovať), nastavený. Vážme si tento hodnotový systém a nepodrávame jeho autoritu ignorovaním a podceňovaním významu ochrany ľudských práv a základných slobôd. Myslím, že nie je potrebné prijímať nový medzinárodnoprávny dokument, akým

¹⁴ Pozri výročnú správu o činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva za rok 2021. https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2021_ENG.pdf

je Dohovor o ochrane ľudských práva a základných slobôd alebo Charta základných práv Európskej únie. Skôr je potrebné dôsledne dodržiavať záväzky z nich vyplývajúce a vnútroštátnu legislatívu, ako aj právnické vzdelávanie nastaviť tak, aby aplikačná prax dokazovala, že štáty ľudské práva a základné slobody rešpektujú a chránia prostredníctvom jednotlivých čiastkových každodenných úkonov jednotlivých orgánov verejnej moci.

Použitá literatúra:

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Golder v. Spojené kráľovstvo z 21.2.1975 č. sťažnosti 4451/70

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva (Veľká komora) vo veci Engel a i. v. Holandsko z 8.6. 1976.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Amuur v. Francúzsko z 25.6. 1996, č. sťažnosti 19776/92.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Klass v. Nemecko z 6.9. 1978, č. sťažnosti [5029/71](#).

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Winterwerp v. Holandsko z 24.10. 1979, č. sťažnosti 6301/73.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Vereniging Weekblad Bluf! v. Holandsko z 9.2.1995, č. sťažnosti 16616/90.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Malone v. Spojené kráľovstvo z 2.8.1984, č. sťažnosti 8691/79.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Zjednotená komunistická strana Turecka a iní proti Turecku z 30.1.1998, č. sťažnosti 19392/92.

SICILIANOS, L.,A.: The Rule of Law and the European Court of Human Rights: the independence of the judiciary Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Montenegro, 28 February 2020. Dostupné na:

https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20200228_Sicilianos_Montenegro_ENG.pdf

Všeobecná deklarácia ľudských práv Organizácie Spojených národov

Charta základných práv Európskej únie (2016/C 202/02)

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Výročná správa o činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva za rok 2021.

https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2021_ENG.pdf

Kontaktné údaje:

doc. JUDr. Ondrej Laciak, PhD.

e-mail: ondrej.laciak@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

811 00 Bratislava

Slovenská republika

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave